

Küzdelem a lélek egyensúlyáért — gyorsuló időben

Gondolatok a könyvtárban

Értékmeghatározó lehet — emberi minőségünkről valló —, hogy milyen kérdésekkel becsüljük egymást és önmagunkat. S ha ez így van a mindennapi társas érintkezésben, mennyivel érvényesebb a nyilvánosságra igényt tartó beszélgetésekre, amelyek rendeltetése — akár bevallottan, akár nem —: megváltoztatni, átrendezni és megerősíteni az olvasóban (hallgatóban, nézőben) egy adott érzelmi meg gondolati erőteret. Ami, nyilván, cseppet sem lehet könnyű vállalkozás. Nem véletlen, hogy a sajtónkat jelenleg elárasztó interjúzón kapcsán már válságtünetről beszélnek egyesek. Szerencsére épp azok, akik írói rangjukhoz méltónak érezték vagy érzik ezt a műfajt is, és akiknek írói megnyilatkozásához — egyik vagy másik periódusban — ez a műfaj nyújtott lehetőséget. Huszár Sándorra és Beke Györgyre gondolok mindenekelőtt; előzetesen az irodalmi, illetve a napi sajtóban közreadott, de a könyvvé formálás igényével készült beszélgetéseik (*Az író asztalánál*, *Tolmács nélkül*) nem csupán helyiérdekű sikert arattak; épp azért, mert lényeges kérdésekhez szóltak hozzá — irodalmunk közérzetének megfogalmazására és a román—magyar irodalmi kapcsolatok feltárására vállalkoztak —, a visszhang sem maradt el; mint kiderült, e kötetek megjelentetésében érdekelt félnek bizonyult mind a magyar, mind a román irodalom (a *Tolmács nélkül* egyébként románul is megjelent *Fără interpret* címmel). Ez a vállalkozó kedv azóta sem lanyhult. Marosi Ildikó és Erdélyi Lajos a legidősebb írónemzedéket szólaltatta meg a *Közelképekben*, Gálfalvi György pedig — most megjelent kötetében — saját nemzedékének (az ún. második Forrás-nemzedéknek) a tagjait faggatja: hűek maradtak-e induláskor vállalt eszményeikhez? (*Marad a láz?*) Ugyanakkor tudunk arról, hogy Beke György tovább vallatja az önismeret s a kölcsönös megismerés egymást feltételező eredményeiről és lehetőségeiről a képzőművészet, a zene, a tudományos gondolkodás jeleseit; Aniszi Kálmán interjúsorozata a filozófusok és szociológusok műhelyébe enged bepillantani; Marosi Ildikó és Erdélyi Lajos az idősebb képzőművész-nemzedék életútjának, munkásságának tanulságait állítja érdeklődésünk középpontjába; és várjuk Benkő Samu — Kós Károllyal folytatott beszélgetéseit tartalmazó — kötetének megjelentetését. Némiképp rendhagyó módon viszonyul ezekhez a vállalkozásokhoz Mikó Ervin interjúkötete*, amelyben a hazai politikai, gazdasági és szellemi élet kiemelkedő személyiségeit faggatja eddigi életútjukról, sorsukról, pályájukról, életükéről. Talán nem tévedünk, amikor azt állítjuk, hogy a *Faggatóval* olyan interjúkötet-struktúrárt indított útjára, amelyik — jellegénél fogva — Ana Blandiana és Romulus Rusan *Convorbiri subiective* című könyvével tartja inkább a rokonságot.

Oka lehet annak, hogy a riporterek közül újabban többen átváltottak interjúra. Bekénél és Mikónál jó néhány riportkötet után következett be ez az átváltás, Gálfalvinál pedig már az elsőt interjúkötet követte. Kitérő ez, vagy pedig a riporteri feladat jellegéből fakadó eljárás? Ha a régi, bevált módon *már nem* megy a riportírás, a megváltozott körülmények, helyzetek érzékeltetésére, a valóság újabb impulzusainak, erővonalainak a bemutatására pedig *még nem* sikerült adekvát riportstruktúrárt kialakítania a riportternek — akkor az interjú-riport az átmeneti megoldás? Gyorsuló időben élünk, műfajok egymásra hatását és átalakulását tapasztaljuk — s ez alól a riporterek sem kivételek. Az esszé újabbskori térhódítása például a riportot sem hagyta érintetlenül, s ma már nem eufe-

* *Faggató*. Politikai Könyvkiadó. Bukarest, 1976.

mizmus esszériportról beszélni. Alkat kérdése, hogy ki milyen úton-módon próbálja megújítani eszköztárát, a lényeg mindenképpen a riportok gondolati töltésének felerősödése. Beke György épp Mikó Ervin köteté kapcsán fejtette ki *A Hétben*, hogy riporter számára az interjú új utak-módok, kifejezési lehetőségek keresése: a párbeszédre csupaszított, magnó-hitelű dokumentumok előnyben részesítésével sok fölösleges teherterétől szabadulhat meg a riport; előbbé, mozgékonyabbá, lényegretörőbbé válhat, ledobván magáról a sallangot és a pátoszt.

A jó interjút ugyanis — mondjuk ki végre — az intellektuális feszültség élteti, a gondolat-vibrációk hőfoka, az első kézből kapott információk varázsa. Éppen ezért sosem válhat csevegéssé, de nem is léphet fel tudományos ismeretterjesztésként. Nem ez a dolga. Hanem olyan — alapvető fontosságú gondolatok felfedezése, amelyek kimondásra várnak; s amelyek felszínre hozásához épp az interjúhelyzet teremt adekvát megnyilatkozási lehetőséget. A jó interjú ugyanakkor nemcsak beszélgető — láttató műfaj is; mindig látnom kell a beszélgető partnerek arcát, a lélek megrezdülésének a kifejeződését; éreznem kell a személyiségüket meghatározó jegyek kisugárzását és termékeny kölcsönhatását. Különben is: a lényegretörés a műfaj legalapvetőbb szabálya. Mert ne feledjük: a kérdező nemcsak az interjúalany idejét veszi igénybe, hanem az olvasó (hallgató, néző) türelmét is. Es nemcsak kérdéseinek távlatnyitása, irányulása, intelligenciája számít műfajformáló tényezőnek: éppilyen szerepük lehet a vallomásos helyzetek megteremtésének, s az „intelligens hallgatásoknak” is. Mert — bármennyire is paradoxonnak tűnik — az ilyenformán bensőségessé avatott téma s a belőle kibontott, „emberközbe” hozott, magunkra vonatkoztatható gondolatok láncreakciója voltaképpen csak ürügy a faggató számára, hogy tudatunkra hasson, jól meghatározott magatartásformákat sugalljon, és kérdéseinek irányával olyan távlatokat nyisson, amelyek vonzásában előzetes ismereteink is átrendeződhetnek. Talán ez a titka annak, hogy ez a műfaj — természeténél fogva — nemcsak feloldja — a kíváncsiság kielégítésével — a maga teremtetete feszültséget, de bennünk vibráló felhangjaival arra készítet: gondoljunk tovább és helyezzük be gondolkodásunk rendszerébe a személyes ismerősünkké avatott interjúalanyok ránk ható, minket erősítő-gazdagító impulzusait. Ezt várja Mikó Ervin is „beszélgető könyvtől”, amelyben olyan — javarészt hozzá közel álló — személyiségeket szólaltat meg, akik, az élet legkülönbözőbb területein munkálkodva, a körülöttünk és a bennünk épülő valóság átalakításában vállaltak vagy vállalnak alkotó szerepet — eszményeik vonzását követve. Amint köteté előszavában is megfogalmazza a szerző: azt reméli, hogy beszélgetései végére érve „az olvasó majd továbbgondolja őket, és talán újabb kérdéseket tesz fel önnönmagának is”.

Az első kérdés, ami rögtön megfogalmazódik e kötet olvastán: az emberi értékeknek milyen rendszerébe próbál bevilágítani a *Faggató*? Vagyis: mi biztosítja a kötet egységét? Miért éppen ezek az emberek, ezek a sorsok fontosak Mikó Ervinnek? Miért éppen az ő életpályájuk tanulságaira kíváncsi? Nem véletlen, hogy a rendhagyó jelleget emlegettük a kötet kapcsán. A bevezetőben szóba került pályatársak munkái esetében a kötet-szerző rendezőelvet eleve azok a koordináták sugallták, amelyek vállalkozásuk célját megszabták. Mikó szubjektivitása mégsem önkényességre vall, szándékai mögött az objektivitás igénye feszül. Csakhogy éppen azt kell észrevennünk, hogy a *Faggató* szerzője azoknak az — általánosabb érvényű — összefüggéseknek a feltárására vállalkozik, amelyek a mai kor emberének sorsára valamiképpen kihatással vannak. Igaz, ebben az alapállásban a kockázat sem csekély: nagyon könnyen általánosságokba fúlhat a mégoly izgalmasnak ígérkező beszélgetés is. Beke György már felfigyelt arra, hogy Mikó időnként „túlontúl a magnetofonra hagyatkozott, feledve, hogy az élőbeszéd másként hat nyomtatásban, mint szóban, közbeavatkozás nélkül meg-megcsikordul a szöveg”. Majd hozzátette: „De nem ez jellemzi a kötet egészét: átgondolt kérdések irányítják a beszélgető partnerek emlékezését, gondolatait, vallomásait, s ezért a kérdés—felelet kötetlensége nagyon is szervezett, fegyelmezett jellemrajzokat, környezetrajzot körvonalaz és egyben állásfoglalást sugall.” Hadd tegyük mi is hozzá: a „közbeavatkozást” nemcsak nyelvi szempontok miatt hiányoljuk. Nemcsak Mikó tud nagyon sok mindent embereiről, hanem az olvasó is — lévén közismert személyiségekről szó. Többnyire ott és akkor forrósodnak át a beszélgetések, amikor a vallomásos helyzet megteremtődik, s a megélt korokon és a véghez vitt korszakos dolgokon túl feltűnik az egyedi, megismételhetetlen emberi sors maradandó arcéle. Ezek a meghitt hangulatú közelképek aztán maradandó nyomokat hagynak bennünk is a korról, amelyik épp ilyené — és nem mássá — alakította cselekvő résztvevőit, gondolkodóit; a korról, amelynek kortársai próbálták vagy próbálnak válni ezek az emberek.

Hogy mi az, ami közös bennük? Valamennyien „telibe élük“ az életet, emberi lehetőségeik felső határát ostromolják, a lélek egyensúlyáért küzdenek a gyorsuló időben, olyan értékeket mutatnak fel, növesztenek nagyra és állítanak az egyetemes emberi értékek mellé a föld e térségében munkálkodva, alkotva, gondolkodva — történelmi jelenléttel töltvén ki a rajtunk átzúduló időt —, amelyek adott esetben fontossá válhatnak más térségek lakosai számára is. Mikó régóta figyelemmel kíséri hőseinek életútját, de olyan helyzetben állítja elének öket, amelyben nemcsak személyes sorsukról fakad fel a vallomás, hanem az általános emberi problémákra, az emberiséget foglalkoztató „végső kérdésekre“ is fény eshet, miközben helytállásukról beszélnek. Toró Tibor atomfizikust például akkor szóltatja meg, amikor indul a III. nemzetközi fizikustalálkozóra; Oláh Tibor zeneszerzőt akkor faggatja, amikor hazatért új művének világbemutatójáról az Amerikai Egyesült Államokból; Ana Aslan akadémikust ugyancsak a világhír csúcán keresi fel Bukarestben, hogy a világ első gerontológiai és geriátriai intézetének jelentőségéről és távlati célkitűzéseiről faggassa; a nemrégiben elhunyt Octavian Fodor orvosprofesszorral akkor készített — ma már szellemi végrendeletnek tekinthető — beszélgetést, amikor az általa irányított kolozsvári orvosi iskola az orvosképzés egyik nemzetközi központjává nőtte ki magát; Virgil Teodorescu szülőföld-vallomását nem sokkal azelőtt veszi magnóra, hogy a költő megnyitotta volna a konstancai nemzetközi költészeti fesztivált...

Az előbbieket alapján logikusan következik a másik kérdés: mit tudunk meg Mikó Ervin könyvéből — az emberről?

Mindenekelőtt hívjuk segítségül a montázstechnikát:

„Néhány év alatt sok helyen jártam, és elmondhatom, hogy igazolódott a meggyőződésem és nézetem, nevezetesen az, hogy *egy ember* van, ugyanazokkal az érzelmekkel, ugyanazokkal a problémákkal. Ugyanakkor meggyőződésem, hogy a homo sapiens keretén belül a különböző fajták között a biológiai változékonyság törvénye érvényesül. Vannak szélsőséges variációk és vannak optimális variációk. Tehát mindenütt vannak gyengébb fizikumú, gyengébb pszichikumú, kisebb szürkeállományú, kevésbé jellemes emberek, és vannak erős jellemek, fejlett gondolkodású, erős akaratú emberek, jóindulatúak és rosszindulatúak.“ (Péterfi István)

„A Fernezely völgyében, ahová magam is való vagyok [...] nagyon régóta foglalkoznak bányászattal. Nemzedékről nemzedékre szállt itt a családon belül a szakma. Ha az apa bányász volt, a gyerekek 90 százaléka bányász lett. Nemigen történt meg, mint manapság, hogy a bányászgyerekek szét-szóródjanak más helységekre, s helyettük mások jönnek. Régebben a kollektív szerződés is kötelezte a tulajdonost s a bányahatóságokat, hogy ha elhal az apa, vegyék fel helyébe a gyereket. Még most negyven éve, 1936—38-ban is benne volt ez a kollektív szerződésben, mivelhogy a bányászok nagyon fiatalon haltak el, 40—42 éves korban. Kevesen érték el az 50 évet, hisz pusztított a szilikózis, az ólommérgezés. Az apám 42 éves korában halt meg, az anyám 49 éves korában.“ (Iosif Uglar)

„Eleinte alig bíztak az új tudományban; ma már másként állnak a dolgok, és meglehet, ez kissé a mi érdemünk is. Mindenesetre az öregeket gondozni kell: a megelőzés elsődlegesen fontos az öregedés elleni harcban. Egyrészt maga a folyamat kisleltethető, másrészt gyakorlati lehetőség van arra, hogy az öregeket a társadalom és a család számára megtartsuk; hogy ne legyen annyi magatehetetlen, ágyban fekvő öregünk — ez a gyakorlati lehetőség pedig az öregedés megelőzése, az élettartam, a tevékeny élet meghosszabbítása. [...] Statisztikailag is kimutatták, hogy az emberi felső korhatár elérheti a 120—130 évet. Mi magunk erre törekedünk. Hitem és meggyőződésem szerint a tudomány számára nincs végső határ, tehát elérhető az az állapot, amikor az ember általában 120 évet él majd, s ebben a korban még mindig vitalitással rendelkezik (Ana Aslan)

„A fejlődésnek nincsenek korlátai, de lehetnek. Mert a fejlődés attól is függ, hogy ez a mi civilizációnk meddig létezik. Korlátok akkor támadhatnak, ha az emberiség bizonyos fejlődési fokon elveszítené érzékenységét a tudományok iránt, pontosabban esetleg elveszítené a kíváncsiságát. Mondjuk, egyszer majd a civilizáció olyan fokra emelkedik, hogy minden anyagi szükség kielégítődik, és eljutunk egy olyan korba, amikor az emberek kíváncsisága a tudományos újdonságok iránt csökken, esetleg teljesen megszűnik. Akkor valóban felvetődne a kérdés: mi lesz a fejlődéssel?“ (Toró Tibor)

„Nem tudom, mi lesz a jövője a művészetnek. [...] Az ember egy kicsit nekiesett most a tudománynak. A tudomány is kell, de nem elég, annál magasabb dolgok is kellene, lélek is kell.“ (Szervátiusz Jenő)

„Én [...] nem hiszek abban, hogy a tudományos felkészüléssel az ember egyben lelki finomságot is nyer. Ehhez mindenekelőtt emberség kell, amit nehezebb könyvből megtanulni; az emberség a magatartásból, az egymáshoz való viszonyból sugárzik.“ (Péterfi István)

„Bár azt mondjuk, hogy a filológia human tudomány, azért szerintem a humaniorákkal foglalkozó tudós éppúgy lehet szakbarbár, mint a fizikus, kémikus, matematikus. De az élet általában azt mutatja, hogy nem a fizikusokból, a reáliákkal foglalkozókból lesznek a szakbarbárok, hanem sokkal inkább a human tudományokkal foglalkozó tudósokból. Én szakbarbárnak ma azt tartom, aki nem tudja megérteni a kort, amelyben él, annak nagy problémáit, gazdasági, tudományos, politikai avagy kulturális, művészeti kérdéseit. Tehát röviden: *szerintem ma az a szakbarbár, aki nem tud kortársa lenni saját korának.* [...] Lehet, nem is fogja elhinni, hogy rám mindig lenyűgöző hatással van a folklór, az eredeti népművészet, főleg a székely népballadák, népdalok, népi táncok. Ezek *jelentik számomra a művészet elemi részecskéit.*“ (Toró Tibor)

Kit ne gondolkoztatnának meg ezek a szavak? Amikor az emberi életkor meghosszabbítása — a jobb életviszonyok megteremtése révén — reális lehetőséggé válik, rögtön felmerül a kérdés: miként tudnók emberi lényegünkhöz méltóbban leélni az életünket? Mert vegetatív szinten nincs értelme a hosszú életnek sem. Az anyagi bőség, a fejlett civilizációs körülmények megteremtése mind kevés. Több kell: emberség. Mit kellene tennünk azért, hogy az emberek valóban képessé is váljanak arra, hogy teljesebb emberséggel — lehetőségeik felső határán mozogva — éljék le életüket? Mert, ha a startolás színhelye és üteme más-más is, de a cél — az értelmességgel megáldott emberség ígérete — ma bárhol a világon ugyanaz. Mi hiányzik az életünkből ahhoz, hogy valóban azzá válhassunk és akként élhessünk, amiként szeretnénk? Persze, hogy szükség van mindenre, ami az ember életét megkönnyítheti! Baj csak akkor származik belőle, ha mindez öncélúvá válik s az élet „értelmeként“ jelentkezik. Akiben kifejlődik a közöny, a tompultság a világ dolgai iránt, az önmaga számára is elveszett ember. Epp az emberi felemelkedés nagy lehetőségét kockáztatnánk, ha az anyagi „felemelkedéssel“ megnyíló távlatokat ne használnók fel a szellemi fogékonyság kiélésére. Maradandó emberi értékek csakis így jöhetnek létre — és az emberi közösségek életét melegebben őrizhetők meg csupán.

Márpedig ma minden ügyünk közösségért kiált. És sosem bomlott fel annyi emberi közösség, mint a mi korunkban. De talán nem is volt annyi kísérlet, mint e század második felében, hogy valóban tartós közösségeket építhessünk ki magunknak. Mert nagyon felgyűltek azok a dolgok, amelyeket a földön csak összemberi összefogással, *emberiségként* oldhatunk meg. Korunkban a tudományos felfedezések nagyon hozzájárultak ahhoz, hogy az emberiség megismerje lehetőségeit, de ugyanakkor a rá leselkedő veszedelmeket is. Arra a kérdésre, hogy mi ebben a helyzetben a megoldás, Toró Tibor a nagy svájci gondolkodó és neves drámaíró szavaival felel: „Ami mindenkire tartozik, azt csak az összes emberek együtt képesek megoldani. Egyetlen személy minden olyan kísérlete, hogy megoldjon egy kérdést, ami mindenkire tartozik, csak kudarcba torkollihat.“ (Dürrenmatt) De aki az emberi felemelkedést csak közösségek körkörös egymásbakapcsolódása révén tudja elképzelni, s akkor is erre helyezi a hangsúlyt, amikor úgy tűnik, a valóságban sok minden ellentmond ennek, az könnyen abba a gyanúba keveredik: fetisizálja a közösséget mint olyant. Ez a veszély kétségtelenül fennáll — feltéve, de nem megengedve —, ha nem történetiségünkben, dialektikus fejlődésünkben szemléljük az emberi közösségek kialakulását, fejlődését és szét hullását. Igaz: olyan korban élünk, amikor a legjobb közösségteremtő szándék is önmaga ellentétébe csaphat át; makroközösségek nyelnek el mikrostruktúrákat; alközösségek kiáltják ki magukat igaziaknak, miközben olyan céloknak engedelmessé válnak, amelyek nem függenek össze alapvető érdekeikkel. De ez nem jelenti azt, hogy le kellene mondanunk magáról a közösségeszméről. Ahogy évről évre szaporodnak azok a problémák, amelyeket a föld lakói csak emberiségként oldhatnak meg, úgy ez mind nyilvánvalóbb. Sajnos, még nem ismerjük eléggé a minden egyes ember alkotó energiáit felszabadítani hivatott igazi közösségek dinamikus működésének titkát, sem a körkörös egymásból épülő, egymást erősítő vagy gyengítő közösségek belső dinamikáját. Ez talán elegendő indok lehet arra, hogy jobban szemügyre vegyük minden egyes közösségi forma történelmi

teherbírását. Mert miként az emberi fejlődést elősegíteni, felgyorsítani és humánus tartalmakkal kitölteni hivatott új gazdasági-társadalmi struktúra sem a semmiből jött létre, hanem a régi elemeiből alakította ki egy új rendezőelv — ugyanígy a magasabbrendű közösségek állandósítására is nagyobb a kilátás ott, ahol még elevezen hat a régiék teherbírása; ahol még termékenyítő, eszméltető lehet a múltból felénk sugárzó közösségi hagyomány.

Ha egyszer nem tehet semmit az egyes ember, miért tartoznak rá mégis a nagyvilág gondjai? Helytállni az emberiségért ott, ahol élünk adatott — halljuk gyakorta a szólamot. De ezt a helytállást nem végzik el helyettünk az emberiség nevében dobált nagy szavak. A Szervátiusz-interjúban olvassuk: „nekem, aki itt élek, ebben a térségben, nem az a fontos, hogy más területeken kialakított stílusokat elkésve kövessek, rosszul és nem eredetileg utánozzak, aminek mindig megvan a rossz visszaütése mindenki számára, hanem az, hogy próbáljak e térség embereként gondolkodni, és ezt igyekezzek olyan értékűvé és olyan szintűvé tenni, ami esetleg érdekes és fontos lehet más térségben élő emberek számára is, tehát felfigyelhetnek arra a nagy energiára, arra a nagy feszültségre, arra a nagy történelemre, az emberiségben gyökerező mondanivalóra, amit kifejezni próbálok.“

És ezt a helyállást lehet úgy is végezni, mint Székelyudvarhelyen Mátéffy Béla. Mert arra a kérdésre, hogy miért éppen ezt a pályát választotta, a harmadik európai fizikustalálkozóra induló Toró Tibor ezt válaszolta Mikó Ervinnek Bukarestben:

„Tulajdonképpen nem fizikus akartam lenni, hanem csillagász. Volt Székelyudvarhelyen egy középiskolai tanárom, Mátéffy Béla; most nyugdíjas, de ma is érdeklődéssel figyeli a tudományok fejlődését. Ő szeretette meg velem az asztro-nómiát. Lehet az is, hogy ott Udvarhelyen, a Hargita alatt a csillagok fényesebben ragyognak, mint máshol... Aztán elkerültem Udvarhelyről Temesvárra, ott más vonzásba kerültem, az atom vonzásába, és így lettem lényegében atomfizikus. Az igazság az, hogy most tulajdonképpen visszatértem régi szerelmemhez, a csillagászhoz. Udvarhelyen még nem tudtam, hogy a csillagok ragyogásának a titka is az atomban rejlik, s hogy a csillagok energiáját a termionukleáris reakciók szolgáltatják. Most a nukleáris asztrofizikával, neutrínó-asztrofizikával, neutrínó-kozmológiával foglalkozom, ami tulajdonképpen egy úgynevezett interdiszciplinaris tudomány, az atomfizika és az asztrofizika, a csillagászat ötvözete. [...] Az elmúlt két évtized, amit ezen a pályán töltöttem, azt mutatja, hogy a szubnukleáris fizika nemcsak gyorsan fejlődő és változó tudományág, de a változó elemek, új felfedezések radikálisan, forradalmian megváltoztatják a régi elméleteket is. Ilyenkor mindig újra kellett kezdeni, új és nem is könnyű dolgokat megtanulni, és megint megtanulni. Tehát a mindig újrakezdésre, az újrakezdés örök készenlétére tanítja az embert. Erre próbálok én is nevelni tanítványaimat, mert gondolom, ez egyik legfontosabb dolog, legszükségesebb ahhoz, hogy ma emberek maradhassunk csodálatosan szép gyorsuló időnkben.“

Mikó Ervin nem rejti véka alá: őszintén csodálja Toró Tibor „világegyenletét“, amelyben a csillagok ragyogása és a költészet intellektuális sugárzása harmonikusan egészítik ki egymást. De ne feledjük: a harmóniateremtés igénye mögött az örök küzdelem szigorú fegyelme feszül. Ebben az esetben pedig nem kisebb a tét, mint a lélek egyensúlyának megőrzése a gyorsuló időben.

Cseke Péter

Könyvekről — életről

Láng Gusztáv néhány hónappal ez-előtt, egy interjúban, bejelentette búcsúját az irodalomkritikától (*Beszélgetés Láng Gusztávval*. Kérdez: Marosi Péter. Utunk, 1977. 38.): tizenöt-húsz évnyi kritikusi szorgoskodás, penzumunka után nagyobb lélegzetű munkákban, irodalomtörténeti tanulmányokban szeretné kamatoztatni alkotó energiáit. A pálya

csúcán visszavonuló sportolót kéréselni szokták, maradjon még egy-két évig, amíg beérnek a fiatalok, csak azután váltsa fel versenyzői státuszát az edzőivel; s a kéréselés néha eredménnyel jár, következménye pedig — volt már példa rá — új világcsúcs, Európa-bajnoki aranyérem, esetleg tisztes, „pontot hozó“ helyezések nemzetközi vagy országos

versenyeken. Láng Gusztáv, tehetségeken, sőt aktív résztvevőkben amúgyis szűk kritikai frontunk egyik élversenyzője most kérelhetetlen, s érvei között, paradoxálisan, a következő szemrehányás is szerepel: „Én nemcsak azért vettem búcsút a kritikától, mert egyéb, fontosabbnak érzett teendők kötnek le, hanem azért is, mert megcsömöröltem korosztályom tekintélyétől. Nincs senki, aki valami újnak a nevében kritika alá vetné a mi eddig érlelt ítéleteinket, elveinket.“ Erre egyetlen méltó válasz érkezhetne a szerintem nem is olyan tekintélytisztelő ifjú kritikusoktól és kritikus-jelöltektől: hevesen (érvekkel, persze) vitába kellene szállniuk Láng egyik vagy másik esztétikai ítéletével, s akkor a vérbeli kritikus kénytelen volna megfeleledezni nyilvános búcsújáról. (Ezt az „árulást“ megbocsátanánk neki.)

Mert Láng Gusztáv kritikus-alkat. Ha eddig hajlamos lettem volna az irodalomtörténészt részesíteni nagyobb figyelemben, kritikáinak, vitacikkeinek első gyűjteményét* többször is átforgatva, nem mernék határozottan nyilatkozni prioritás-ügyben. Nemcsak vitacikkeinek egy-egy álláspontot, művet fanatikusan védő vagy keményen bíráló hangjára gondolok — legalább annyira a „higadt“ irodalomkritikus új könyveket, jelenségeket regisztráló megnyilatkozásaira. És azokra a korábbi vallomásaira, amelyek a most bejelentett szakítást esztétikailag is kérdéssé teszik. Hiszen éppen ő fogalmazta meg irodalmunk talán legszebb kritikusai ars poeticáit, egy magatartás, egy életforma mellett téve hitet: „Egyedül kell megmutatnod: elég erőd van-e a kész eszközökből valami újat, saját világot teremteni; elég erőd van-e ellenállni a közhelynormák csábításának, ha valami még előtte el nem végzett feladat kényszerül rád az olvasásból; elég erőd van-e elutasítani a szórakoztató könnyedséget, amely mögött sekélyesség rejtőzik; elég erőd van-e megmenteni társadalmi műveket, melyekre a közfelfogás, az esetleg elmaradt közízlés már halált kiált. Ezért a kritikus egyénisége éppoly fontos, mint szakértelme. Nem elég a mű megértésére, elemzésére megtanítani az olvasót: személyes példával neveld az olvasás bátorására is, hogy ne csak szórakozást, narkotikumot keressen könyvespolcán, hanem ezt a robinsoni megbarcolást is a maga személyes élményeivel, életkérdéseivel.“ Ő írta le, hogy „a kritikus mindig könyvekről beszél, de mindig az életről ítélkezik. A kritika nemcsak esztétikai, hanem erkölcsi megmértetés is

— ehhez pedig egyetlen mértéked a magad embersége lehet.“ És ezeket az elveket kritikáiban gyakorolta is — azon az emberközömbien-étikai, cselekvőven humanus szinten, melynek korábbi bizonyítékait, a *Boríték nélkül* (Veress Zoltánnal közös) levél-esszéit példáulán, publicisztikai tetteknek éreztük az új *Brassói Lapok* hőskorában, a hatvanas évek végén.

Elsődleges megnyilvánulásai azonban ennek az erkölcsi magatartásnak mégiscsak kritikai esszéi, tanulmányai — szorosán kapcsolódva a Forrás-nemzedék(ek) irodalmi kibontakozásához. Az *olvasóhoz* címzett lendületes esszéjében egyértelműen vall nemzedéki elkötelezettségéről, a fiatal kritikus irodalomtörténeti szerepéről egy közösség szolgálatában — és arról az újabb próbára tevő időről, amikor „a kritikus arra ébred, hogy a közösséget, amelybe tartozott, s amelynek — úgy tudta — egész erejét szentelte, már csak a közös kamaszcsinnyek szálai tartják össze, mint egy érettségi bankett résztvevőit. Az irány, amelyért élt, diadalmaskodott, ha nem is egészen úgy, ahogyan álmodta...“ Nos, az „irány“ győzelméhez Láng Gusztáv valóban nagy mértékben járult hozzá. S ennek a „ha nem is egészen úgy“ diadalmaskodásnak, Láng Gusztáv résztvállalásának meggyőző esztétikai dokumentumai alkotják *A jelen idő nyomában* két gerincét. Szilágyi Domokos korjelző verseskötvényéről (*Búcsú a trópusoktól*) írt bírálata (*A költő és az őszinteség*) nemcsak tárgyánál fogva érdemes a kiemelésre, hanem a szó eredeti — nem divatos vagy „irányzatos“ — értelmében alkotó *kritika* példájaként is. Hangzatos fordulatok nélkül, a legtermészetesebb gesztussal helyezi el Szilágyi Domokos líráját a XX. századi magyar és egyetemes költészetbe — és magába a korba. A versekből, sőt a struktúráként kezelt kötet egészéből vonja le súlyos következtetéseit, valószínűleg meg a komplex elemzést — anélkül, hogy mutatóváziszerűen alkalmazná a „gomba módra szaporodó tudós eszközök és módszerek“ eredményeit, vagy hogy a napi aktualitás nyelvére próbálná lefordítani a költői tartalmakat. A költészet világszerte jelzett válságjelenségeit nem szűkíti kizárólagosan esztétikai kérdéssé, mert tudja — magát irodalmárnak, szakértőnek hívó sok nyilatkozóval szemben —, hogy „a költő hivatása szerint az életnek, az élet szülte és az életet szolgáló értékeknek a védője — ám arra kell ébrednie, hogy az értékek, melyeknek őrzésére és továbbépítésére az emberiségtől megbízást kapott, maga az emberiség rombolja és veszi semmibe. A költő szabadságát egy dolog biztosí-

* Láng Gusztáv: *A jelen idő nyomában*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1976.

taná: az értékek közösségi realizációja, s éppen itt érzi magányosnak önmagát. Nem abban az értelemben, hogy nincsenek olvasói, hanem abban, hogy szavának nincs fogantaja. Minél civilizáltabb egy társadalom, annál nagyobb becsben tartja költőit — s annál kevésbé hallgat rájuk. [...] Szilágyi Domokos versei a rádöbbenést fejezik ki arra, hogy a költészet értékei egyre inkább csak esztétikaiak; hogy érvényességükben bízni egyre inkább csak a költészet önkörébe zárkozva lehet; profánul szólva a költő egy nagyon igényes és nagyon steril társasjáték szervezőjének szerepét kénytelen eljátszani a társadalomban. S mert életformája a költészet, mert létének értelme egybeesik a költészet értelmével, ezért ölti ez az elvontnak látszó szociológiai kérdés verseiben az önvizsgálat formáját: a »mit ér ma a költészet« kérdése óhatatlanul a »mit érek én, a költő« — s a »mit érek én, az ember« — kérdést hívja magával; a költészet válságának élménye így lesz egyben a személyiség válsága is.“ Ezt az alapfelismerést (amely Szilágyi Domokos emberi tragédiájának megsejtése), a létkérdés kibontását lényeges formaelemek, visszatérő motívumok elemzésével teszi hitelessé, például a citátumok vagy a paródia szerepének megvilágításával ebben a bonyolult, ám nagyon is racionális költészetben.

Láng Gusztáv könyvének, pontosabban a benne kifejeződő kritikus hangnak, látásnak irodalomtörténeti távlatot nem utolsósorban a magatartás ad, amely arra kötelezi, hogy mindegyre megmérkőzzék az újjal. Ő, aki „hivataltól“, egyetemi katedrán foglalkozik Adyval, Babitscsal, József Attilával, s aki nemzedéki kötelességként — ugyan-csak belső elkötelezettséggel — magyarázta Páskándi, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos, Veress Zoltán és Bálint Tibor műveit, mindmáig meg tudta őrizni az együttaladás igényét irodalmunk fiatal tehetségeivel. Mennyiségi mutatókban nem látványos az eredmény, minőség tekintetében azonban nyilvánvaló. Még akkor is, ha ítéleteinek egyikevel-másikával vitába szállnánk (vagy vitába is szálltunk). Ahogy például Király László regényét, a *Kék farkasokat* vagy Kocsis István néhány drámáját (*Játék a hajón*, *A nagy játékos*) fogadta, legutóbb pedig Szöcs Géza költői jelentkezését értelmezte, az nemcsak egy felelősségérzettől áthatott kritikus — természetesen szubjektív — közeledése az éppen soron lévő műhöz („A kritikusnak

ne igaza legyen, hanem véleményét!“), hanem a pedagógus érzékenységének a kifejezése is; a mai teljesítmény mellett arra is kíváncsi, amivé holnap válhat a szerző. Vagyis minden látszólagos illúziótlansága ellenére, Láng még bízik abban, hogy az olvasók mellett az írók is hallgatnak a szavára. S ez a nem egy esetben jogosnak bizonyuló önbizalom ad hitelt legszubjektívebb véleményeinek is.

Visszatérve a kritikusí bűcsű problémájához, olvassuk újra eszmefuttatását a napjainkban ismét divatba jött történelmi regényről (Lászlóffy *Héphiisztosz*ából indul ki). Múlt, jelen és jövő feltételezettségéről szól benne: „A jövő — s ebben a regény és eposz találkozik — nem egyszerűen időaspektus, hanem értékkifejező is. A jelen lehetőségeinek beváltása, ígélet és cél. Olyan pillanat, melyben minden előző maradóktalanul benne van — s az ember számára olyan állapot, melyben valóra válthatja múltjából hozott lehetőségeit. Idő és tett egyensúlya, látszólag lezárás, befejezés, az idő nincs-tovább »betöltése« is — a fausti varázs, a »megállított pillanat« csodája. Minden kor emberének örök vágyalma a személyes sorsban tetést öltő illetén jövő, s a regény a maga nyitott, lehetőségekkel játszó formájával akkor élhetett legmerészebben, amikor e beteljesedett jövő önbizalma vezethette; amikor az egyén sorsa így vagy úgy, tragikus bukás vagy felemelő diadal formájában ehhez a jövőeszményhez igazodhatott. Sok tényező játszik közre, hogy a modern művészet ezt az abszolút viszonyítási pontot nélkülözni kénytelen — s az ember gazdagságának kételymentes felmutatására a lezárt sorsokat, már kész jövőt kínáló történelem újramondásával vállalkozik. Az atomizált modern ember ez újramondás ígéletében éli át a tőle megtagadott teljességet, a sorsformálás és jövőteremtés humánnumenergiáit — bármily racionális legyen is az irodalom történelemszemlélete, a mítoszigeny támad fel a divatban.“

Ha Láng Gusztáv mégis ragaszkodna az *Utunkból* idézett interjú-nyilatkozatához, mint irodalomtörténész valószínűleg ott folytatja majd (eddig is részben ezt tette), ahol szerinte a történelmi témákhoz forduló prózáírók is önmagukra találnak. Legfeljebb a holnap induló, friss értő kritikára váró fiatalok vesztének Láng elhatározásával, e múlt-jövő kapcsolással.

Legfeljebb?

Kántor Lajos

Irodalomtudomány és szépirodalom határán

Mircea Zaciuról beszélnek mint íróról, mint irodalomkritikusról és mint az akadémikus tudományosságot megtestesítő irodalomtörténészről. Egyes méltatói valamelyik komponens uralkodó jellegét, mások ezek harcát vagy szintézisét, ismét mások pedig a még ki nem teljesedett *lehetőségeket* vélik felismerni gazdag, a jelenkori román irodalmi életben sajátos színpoltként, eredeti értéként számon tartott munkásságában. De csak részgazságok e megállapítások, amelyek nemcsak azért meglepőek, mert elfedik az *egészet*, hanem azért is, mert kiszakítottágukban nem mutatják egy alakuló életmű belső arányait. Az említett összetevők ugyanis, bizonyos szükségszerű hangsúlyeltolódásokkal, Mircea Zaciú minden írásában jelen vannak, s véleményünk szerint pontosan ebben rejlik Zaciú egyéniségének és műveinek varázsa. A mai túlzott szakosodás korszakában ritka jelenségről van szó.

Szorosabb értelemben vett tudományos írásainak szellemét követve, a tolvábbiakban azokról a legfontosabb szubjektív és objektív okokról kell szólnunk, amelyek egyéniségét formálták és jelenleg is meghatározzák. A vele született alkotói készség, az olthatatlan tudásmorzsa, a féktelen vagy mindent megismerni és átélni, mindent előlről kezdeni és újraalkotni — ezek az alkati tényezők már fiatal korában megnyilvánulnak. Ahogyan egyik önéletrajzi nyilatkozatából tudjuk, fiatalságának bálványai az izmusok, az avantgarde kiemelkedő egyéniségei, és ekkor leki-csinylően, a főlényes ironia hangján szól a múlt olyan kiemelkedő egyéniségéről is, mint Eminescu; eszménye a nagy román író és kritikus, George Călinescu. Zaciú első próbálkozásai szépirodalmi jellegűek. Miután azonban bizalma a „fikció” világában meginog, s művészi ambíciói háttérbe szorulnak, a tudományos munka higgadtabb világába menekül. Ennek a gyökeres, egyéniségével tulajdonképpen össze nem illő fordultnak már objektív okai vannak. Arról a környezetről van szó, amelyben egyetemi és későbbi éveit éli. Itt és ekkor kezdődik a sokat emlegetett „kolozsvári iskola” erőteljes és máig is tartó hatása. Az említett irodalomtörténeti iskola két kiemelkedő képviselőjének, Dumitru Popovicinak és Ion Breazunak volt rá mély hatása. Lényegében a tudományos tevékenység szempontjából mindkettő ugyanabban az irányban hatott — még

ha emberi és munkatársi magatartásuk nagymértékben különbözött is egymástól. Mi e hatás lényege? Mindenekelőtt az, hogy gyökeresen megváltozik Zaciú szűkebb szakmai kutatásának *tárgya és módszere*. Számára most az irodalom már csak a kutatás és nem a tulajdonképpen alkotás területe, másrészt már nem a világot sarkából kifordítani akaró avantgarde, hanem a higgadtabb, kiegyensúlyozottabb szellemben és klasszikus formában jelentkező irodalmi örökség kerül érdeklődésének középpontjába. Ekkor kezdi el a legfrissebb írásaiban is felbukkanó „erdélyi problémák” kutatását. Ami pedig a kutatás módját illeti, elsősorban a tanítómestereitől képviselt módszert teszi magáévá, amelynek lényege mindenekelőtt az alapos, mindenre kiterjedő, részletekbe menő *információban*, filológiai dokumentációban rejlik; mindannak számbavételében és rendszerezésében, ami a kutatás témájához valamilyen módon kapcsolódik. Ezek az adatok szervesen épülnek be írásaiba, anélkül hogy a szövegbe beleolvadnának, szublimálódnának. Ezzel magyarázható az ebből a korszakból származó írások sajátos szerkezete, stílusa; az utalások, lapalji jegyzetek sokasága, az értékítéletet megelőző és motíváló érvek hosszú sora, a világos, egyértelmű mondatszerkesztés stb. Az említett teljességre törekvés abban is jelentkezik, hogy az irodalmi jelenséget szociológiai, politikai, kultúrtörténeti stb. kontextusba ágyazva vizsgálja. Ezzel magyarázható, hogy akkori írásaiban a különben igen árnyalt esztétikai elemzés irodalomtörténeti, művelődéstörténeti céloknak rendelődik alá. A kolozsvári iskola szellemében fogant írásokra jellemző tudományetikai szigor, általában az etikumnak megkülönböztető helye s szerepe van írásaiban, a témák szelekciónjában és konkrét értelmezésében. Így születtek azok az írásai, amelyeknek elsődleges feladatuk az „utólagos igazgatszolgáltatás” azok számára, akikkel méltánytalanul írtak el a különböző érdekszférák képviselői. Különben ennek az ifjúkori hagyománynak az elemei mai műveiben is ott élnek, s talán ennek a szellemében született meg a tőle irányított, igen népszerű és nagyszerű sorozat a Dacia Kiadónál: a *Restituiri*.

Pályakezdő munkáját, Ion Agărbiceanuról szóló monográfiáját ugyancsak ezektől az erkölcsi elvektől vezérelve írja meg. Az említettekkel magyarázható a szigorúbban értelmezett esztétikum,

művészi érték szempontjából kevésbé, de erkölcsi vagy művelődéstörténeti szempontból jelentős motívumok, művek, szerzők gyakori jelenléte minden eddigi megjelent kötetében. És ezzel függ össze az az egyéniségére annyira jellemző bátor kiállás a vélt vagy valódi igazság mellett — amiért nemcsak elismerés illette, hanem sokszor megpróbáltatásokban is része volt. Az persze más kérdés, hogy a vele szemben elkövetett igazságtalanságok pozitívan is befolyásolták életművét.

Az erdélyi iskola, amelynek Zaciú a hatása alá kerül, a francia felvilágosodás filozófiáját és esztétikáját követte még akkor is, amikor a vizsgálódás tárgya a legnagyobb romantikus költő, Eminescu (például D. Popovici egyik, ma is jelentős munkájában). Zaciúnál ez a realizmus iránti érdeklődésben és sajátos értelmezésében fedezhető fel. Az utóbbival kapcsolatban egy újabb keletű, 1972-es interjúból arra a következtetésre jut, hogy a realizmus egyenlő az igazsággal, tehát inkább ismeretelméleti, erkölcsi, sőt politikai probléma, mintsem esztétikai. E téma gyakoriságát és ilyen-szerű értelmezését az a konkrét irodalmi anyag is magyarázza, amely oktatói és tudományos tevékenységének tárgya. A két világháború közötti korszak román irodalmáról van szó, amelynek legreprezentatívabb irányzata a realizmus. S végül arról sem szabad megfeledkezünk, hogy korunk, szocialista valóságunk szelleme, realizmusközponú esztétikája is fontos szerepet játszott realizmuskonceptiója megfogalmazásában.

Mircea Zaciú alkotói tevékenysége, úgy véljük, a *Glose* (Glosszák) című kötetben teljesebb ki. Következő fontosabb kötetei: *Ordinea și aventura* (Rend és kaland), *Bivouac* (Táborozás), *Lecturi și zile* (Napok és olvasmányok). Az előző könyveiben előforduló információs anyag itt nem a hagyományos filológiai apparátussal épül be a szövegbe, hanem feloldódik, szerves részévé válik a szerző mondatainak, írásra ezáltal stilisztikailag és tartalmilag is egységesebbé, törelembb, áttekinthetőbbé válik. De ahol ez még nem történik meg, ott is egyensúlyba kerül információ és értéktétel, a másiktól átvett és az eredeti értékelés. Egyes írásokban pedig hangsúlyeltolódás figyelhető meg — a kimondottan irodalmi és esztétikai értékek irányába. Az alapvető szándék itt már nem a részben vagy teljesen ismeretlen területek feltárása, hanem az ismertnek vélt problémák árnyalása, elmélyítése, új megvilágításba helyezése. Talán ezzel magyarázható a kötetbe foglalt írások műfaji jellege is, amelyet e jelzett szándék tett szükségessé. Zaciú ma már képes átfogni

a román és részben az egyetemes irodalom történetét, s ennek alapján pontosan kijelöli a tárgyalat mű vagy probléma helyét és szerepét. A folyamat egészét, a meghatározó törvényeket, hatóerőket és a mindezekből kialakuló összefüggérendszerét láttatja. Erről a szellemi magaslatról mindig az elemző-rendszerző elme tekint le, oktató-közvetítő szándéktól vezérelve; így, ha rendkívüli intenzitással is, de csak ritkán csillannak fel ezekben az írásaiban az alkotó fantázia fényei. Mélyenszántó reflexióinak, rendkívüli fejlett asszociáló képességének, az átélésnek a tárgya itt még mindig a szellemi termék, és nem közvetlenül maga az élet. Ahogy a fiatal Lukács mondaná, itt egy már megformált vagy formát öltött életéről van szó, olyan „szellemi mankóról” vagy ségedeszkekről, amelyről az élet útvesztőiben még nem tud vagy nem akar lemondani. A teljes biztonság, a kiegyensúlyozottság, a sikerélmény és éppen ezért a problémamentesség korszaka ez. Mint minden korszaknak, ennek is megvannak az említett pozitívumai mellett a gyengéi, korlátai is — főleg egy olyan kimondottan alkotó egyéniség viszonylatában, mint amilyen Mircea Zaciú.

A *Colaje* (Kollázsok) című kötet új szakasz kezdődik alkotói tevékenységében (bizonyos folytonosság természetesen megfigyelhető benne, sőt a *Lecturi și zile* című kötet anyaga és ezt folytató cikksorozat mintha visszatérést jelentene az előzőkben változtató kutatási módhoz és szemlélethez). Tematikailag semmi új nincs a *Colaje* című kötet írásaiban. Ugyanazok a motívumok bukannak fel, mint előző tanulmányaiban: a román irodalomtörténetnek kisebb-nagyobb jelentőségű korszakai, alakjai, művei, útleírások, portrék, művelődéstörténeti problémák. Teljesen új viszont a tárgyalási mód, a szemlélet, a megfogalmazott tanulságok, eredmények értéke — és az olvasóra gyakorolt hatás. Itt már nem az irodalomtörténésznek, az irodalomkritikusok *sőtortáborából* figyeli az irodalom várát, hanem mint ennek a várnak a lakója, mint író látja és látja a jelenségeket. Egy nemrég megjelent interjúból utal a szóban forgó kötet genezisére s íróvá válásának társadalmi és életrajzi hátterére. Az itt elmondottakból kiderül, hogy főleg két életrajzi, illetve ehhez kapcsolódó „körülmeny” játszott döntő szerepet a mű megírásában, íróvá válásában. Az egyik a nyugati világ megismerése, a másik a hazatérést követő években elszenvedett igazságtalanságok, csalódások és az ezekből eredő lelki válság. Az ellentmondásoktól terhes, lépten-nyomon meglepeté-

seket rejtő, a „jóérzésnek“ és logikának ellentmondó élet megismerése, átélése, valamint az ebből eredő pillanatnyi megtorpanás, kiábrándulás, néha a tragikum határát súroló alapérzés — és az ebből a helyzetből kivezető út keresése.

A *Colaje* című kötet egyes méltatói szerint itt már az *íróval* állunk szemben. Bizonyításként a mű irodalmi stílusán kívül arra az igen vitatható érvre hivatkoznak, amely szerint minden igazi kritikus egyben író is, és ugyanakkor a tulajdonképpeni, valódi irodalomkritika művészet, nem pedig tudomány. Ennek az elvnek, amely még olyan nagy elméket is megtévesztett, mint a fiatal Lukács, igen gazdag irodalma van; a különböző értelmezésekre itt nem térhetünk ki, csupán annyit jegyzünk meg, hogy így általános érvénnyel megfogalmazva elfogadhatatlan: az ismert kritikusok jó része ugyanis nem író, és fordítva, a legtöbb vérbeli alkotó nem kritikus — nemcsak mások, hanem néha saját műveinek az olvasó szemszögéből való felmérésére is képtelen. A Zaciukötet esetében a *novum* nem a tárgyban — egy esetleges fiktív világban —, hanem a szemléletben, az írói hozzáállásban, értelemzési módban keresendő. Az irodalomtörténet adatai és alakjai mintegy életre kelnek, érzékelhetővé, rendkívüli plaszticitással rendelkező valóságá válnak, a nehézkes, hosszúra nyújtott

komparatisztika helyét a váratlan, meglepő és telitalálathoz asszociációk foglalják el, az információs anyag egészét átvilágítják az alkotó fantázia gyakran felvillanó, rendkívüli intenzitású fényei. S mindezekben a részben formai, de tartalmi, irodalomtörténeti-irodalomkritikai következményekkel is járó elemeken túl a kötet újszerűsége abban rejlik, hogy az irodalomtörténet és -kritika közismert problematikája *alkalom és eszköz* az élet alapvető kérdéseinek felvetésére és megválaszolási kísérletére. Valami olyasmiről van szó itt, mint a fiatal Lukács *A lélek és a formák* című kötetében.

Zaciú legfrissebb könyvében, a *Teritoriában* (Területek) az itt jelzett alkotóelemek fordított arányával találkoznak: az alapanyag, az általános keret maga az élet, és betétként jelentkezik a különböző szellemi termékekhez kapcsolódó reflexiók, emlékek. Többek között ezért is beszélhetünk itt már kifejezetten irodalmi alkotásról. Persze, az irodalmi alkotásnak egy sajátos, Zaciúra jellemző változatával van dolgunk.

Ezt a művet követő, a *Tribunában* közölt cikksorozat azt bizonyítja, hogy Mircea Zaciú újra visszatér korábbi tudományos alapállásához. Egy színes, sokoldalú egyéniség új és új megnyilatkozásai joggal keltenek érdeklődést — túl a szakmai körökön.

Máté Gábor

Szász—sváb önismeret

Eduard Eisenburger a közel hatezer példányban megjelent *Szász—Sváb Krónika** bevezetőjében társadalmi rendelésre hivatkozik: a romániai német tanítók és tanárok régóta elvárják mind az iskolai, mind a szabadegyetemi oktatás számára olyan kézikönyv szerzését, amely a honi németiség múltjának és kulturális örökségének feltárásával el tudja mélyíteni a hazafias honismereti nevelést. A kézikönyv itt van. Magától értetődő a kérdés: hogyan tölti be ez a kötet népszerű feladatát, vagyis anyagával miképpen járul hozzá a honi német nemzetiség öntudatának kialakításához a román nemzettel és más együttélő nemzetiségekkel közös haza szocialista keretében?

Már a kézikönyv címéből is kitűnik a más-más történelmi hagyományokkal

rendelkező erdélyi szászok és bánági svábok egységes felfogása a közös anyanyelv s az ebből adódó azonos kulturális szerep jogán. Az anyanyelv lévén a legjellemzőbb nemzetiségi meghatározó, a könyv — tizenegy szerző gyűjteményes munkája — a többes számban használt *die Rumäniendeutschen*, vagyis „romániai németek“ kifejezést iktatja be a történelmi visszatekintésben külön tárgyalt szászok és svábok megnevezése helyébe, beillesztve a közös fogalomba a szatmári, máramarosi, bukovinai és dobudzsai német szórványokat is. A szerzők szívesen utalnak minden olyan régebbi törekvésre, amely a nyelvjogok védelmében a két nagy etnikai közösséget s a kisebb csoportokat egymáshoz közelebb hozta vagy épenséggel (mint a munkásmozgalom) nyelvi egységében értelmezte.

A történelmi tanulmányok, főleg Michael Kroner tollából, újszerűen tárgyalják mindazt, ami Georg Daniel

* Sächsisch—schwäbische Chronik. Herausgegeben von Eduard Eisenburger und Michael Kroner. Kriterion Verlag. Bukarest, 1976.

Teutsch híres és népszerű, 1851-ben díjat nyert s azóta számos kiadást megért munkájában az erdélyi szászok múltjáról szólva immár elévült. Az egy helyről való, egyidejű bevándorlás romantikus szemléletével szemben a mai kutatások alapján kiderül, hogy „nem egység, hanem sokszerűség, az idő, a nyelv, a jogok, az eredet, a település, a feladatok, az életformák sokszerűsége” felel meg a történeti valóságnak. E tekintetben nekem is, e sorok írójának, fel kell frissítenem felfogásomat. Mint gyermek a családban gondosan őrzött Teutsch-féle mű szemléletében nőtem fel (apám áhítattal vitt a történetész bronzalakjához a nagyszabeni templom elé), s az antifasiszta harcok idején is szívesen fordítottam a luxemburgi moselfrank származáselméletet a nagynémet törekvésekkel szemben, a mai adatok azonban meggyőzőek, s szerintük csak egyes csoportok érkeztek a Rajna balpartjáról, mások — az Árpád-házi királyok ismételt hívására, de jóval később is — Németország más részeiről telepedtek Erdélybe, sőt, vallom és talán francia eredetűek is akadtak köztük. A szász tájnyelv már itt Erdélyben alakult ki, a különböző eredetű telepések egymásbaolvadása során. A sokkal később — a Habsburg-uralom alatt — betelepített svábok sem egységesen érkeztek a Bánságba, egy részük éppenséggel rajnafrank és moselfrank vidékről.

Különb: ha nem tudta volna valaki eddig, most a kézikönyv felvilágosítja, hogy a „szászok” elnevezés a magyar királyi kancellária nyelvezetében született, s a „svábok” sem svábok, mert sokkal inkább osztrákok.,, szudétanémetek és cipserkek; eredetük szerint csak a szatmári németek tekinthetők igazi sváboknak, mivel többségüket Károlyi Sándor gróf és arisztokrata bírtokos-társai egyesenes Württemberg sváb vidékeiről telepítették ide.

A hazai németiség mai nemzetiségi tudatának, s ami nálunk ebben mindig bennefoglaltatik: az együttes tudatának kialakításában azonban nem a szinthe kifürkészhetetlen eredet, hanem sokkal inkább az itt leélt századok fejlődéstörténete a döntő. Már II. Endre 1224-es szabadságlevele jogi közösséggé egységesíti a „Theutonici Ultrasilvani” szét-szört telepeit, s a Királyföld kiváltságos népe idővel ki is bontja a maga sajátos polgári jogrendjét, az Universitas Saxonium gazdasági, közigazgatási és kulturális szervezetét. Valósággal „minden dolgok műhelye” — ahogy egyszer Brassó-ról írják — a szászföld, kezdettől fogva mezőgazdasági újjátásaival, fejlett mesterségeivel és távkereskedelmével járulva hozzá az erdélyi vajdaság, majd

a fejedelemség társadalmi haladásához. Miért is ne legyen büszke a mai szász ivadék mindarra, amit ősei itt honi és nemzetközi szerepükben egyaránt betöltöttek? A kézikönyv meggyőzően hivatkozik a dunai román fejedelemségek és a szász városok közt kialakult együttműködésre, rámutatván arra, hogy az eredetileg peremre szorult szász kolonizáció ebben a fejlődésszakaszban kapta meg életető hátvidékét s egyben elhivatását a Kelet és Nyugat közti cserekapcsolatok szolgálatában. Ugyanilyen haladó szerepomány az a hon- és Európavédő hazepem, amelyet a zárt voltában hadtörténetileg jelentős szász város- és parasztvár-rendszer a növekedő török veszéllyel szemben betöltött, menedéket és fegyvergyártást is biztosítva romának, magyarnak, szerbnek.

S ha az egykori helyzetekben viselt történelmi szerepek fel is itatódtak a közös anyagi fejlődésben, évszázadok szász és sváb műveltsége a tájformáló építkezésektől az írásbeli hagyatékiig, beleértve a műszak és gondolkodás sajátos gazdagságát, beleno mindennapjainkba, s elengedhetetlenül honismereti értékelésre kötelez. Nemcsak a német olvasónak, hanem mindnyájunknak hasznos a kézikönyv anyaga, akár a szász falvak és gótikus templomvárak, jellegzetes piaci „sorok”, szobrok és festmények, reneszánsz díszítések világára nyit, akár a sváb sakktabla-településtervekről, Bega-csatornázásról vagy Fischer von Erlach barokk püspöki katedrálisáról ad képet. Az 1334 óta emlegetett szász iskolákban román és magyar ifjúság is tanult, az 1350-ben megszólalt nagyszabeni orgona, az 1529-ben ugyanitt létesült első erdélyi nyomda közös emlékünkn, hiszen folytatólagoságában hatott a közös zenetörténetre, s nem véletlen, hogy a szász nyomdák öt nyelven ontották termékeiket: a szász és irodalmi német nyelv mellett kezdettől fogva románul, magyarul és latinul is.

A „szász kultúra” tulajdonképpen nem szigetelhető ki az egészből. Állandóan találunk kölcsönösségeket, s ma már magától értetődő az a hangsúly, amely a német olvasónak szánt „Heimatbuch” hasábjain a közöst emeli ki. A kötetben természetesen megtaláltam szász eszményképemet, a Kelet-Európa emancipációját hirdető Joseph Marlint, ott sorjázna a néptestvériség hazai német szószólói, egy Anton Kurz, egy Maximilian Moltke, egészen a munkásmozgalmi költészetével feltűnt Friedrich Krasserig.

No de hagyjuk a felsorolásokat. Az új szász—sváb krónikának az az erénye, s egyben gyengéje, hogy tankönyvsze-

rüen ontja az információkat, ki nem hagyva személyt, művet, vívmányt, ha egyszer ebből a népi közösségből eredt, s jelentős. Általánosak a módszeres magyarázatok is, de vegyük észre, hogy itt a történelmi materializmus nem sablonosan, hanem a helyi sajátosság figyelembevételével érvényesül. A zárt szász társadalomban nem volt feudális tagozódás, itt tehát az osztályharc és forradalmi haladás más formái bontakoztak ki, mint a nemesi vármegyékben, s ha akadhatott is ellentét a *gräv* vagy *ritter* családok s a parasztság közt, az egész népre inkább a mesteremberek céhszervezői városi polgárjoga s paraszti viszonylatokban a faluközösségi rend a jellemző. A királyoktól kapott kiváltságokra hivatkozva Albert Huet, a szászok grófja szemébe mondja Báthori Zsigmond fejedelemnek a gyulafehérvári országgyűlésen, hogy népe büszkén vállalja, ha fiait holmi szíjgyártóknak, csizmadiáknak meg szabóknak titulálják... A könyv írói a rengeteg áldozattal járó bántásig letelepedést is a szociális harc egyik formájának minősítik, hiszen a bevándorlók a jobbágysors elől menekítették magukat bátor vállalkozókkal. A polgári és szabadparaszti kiváltságokért azonban állandóan küzdeni kellett, s már e küzdelem is szembe szállás a feudális kizsákmányolással és hatalmi terrorral. Legalábbis mindaddig, amíg ezek a kiváltságok maguk is útját nem állították a társadalom egyetemes demokratizálódásának.

Az új hazai német történetírás erkölcsi próbája mindenestre a kis rész és a nagy egész egymáshoz illesztése akár 1848 forradalmi eseményei vonatkozásában, akár a mi nemzedékünk antifasiszta-antihitlerista ellenállása esetében. A szerzők jól látják a szász magartartás buktatóját a kiváltságos helyzet

elvesztésétől való félelemben, ami a császári kamarilla megosztó politikájának kedvez, viszont rámutatnak a magyar nacionalista törekvések tisztító hatására is, amikor 1849 közös tragédiáját fejtegetik (kiemelve, hogy az aradi vértanú-tábornokok közt öten is német nemzetiségűek). Mindezek után ellentmondás nélkül értékelhetik a kiegyezés korának német-román közeledését az anyanyelvi oktatás gáncsoló pesti kormányzattal szemben. Rugalmas a magartartás a hitleri előretörés támasztotta torzulások és az antifasiszta kibontakozás megítélésében is. Szemben az általánosító sablonokkal, hangsúlyt kap a proletár szocialista-kommunista ellenállás jelentősége mellett egy polgári-egyházi antihitlerizmus történeti értékelése, ami lehetővé teszi a felszabadulást követő hibák elítélését és az RKP egyenlősítő nemzetiségi politikájának üdvözlését.

Eduard Eisenbunger egy évvel ezelőtt megjelent szász-sváb tájékoztató könyvében* kiemelte a szülőföld ismeretének fontosságát a hazafias tudatfejlesztés szempontjából, a szerkesztésében most megjelent nemzetiségi krónika pedig a maga helytörténetiségével támasztja alá a honi német népszolgálatot mint a szocialista román állam egészségének fejlődéséhez való tartalmos hozzájárulást. „Wir wollen leben und werden leben“ (Mi élni akarunk és élni fogunk) — idézi a krónika Hans Otto Roth felhívását abból az üdvözlétből, amely a román fegyveres felkelés győzelme után hangzott el 1944 augusztusában, mint a hazai németiség legjobbjainak első, új hazát építő megnyilatkozása. A munka gazdag képanyagából nem hiányzik a bántásig hét antifasiszta sváb vértanú emlékoszlópa.

Balogh Edgár

A hazai német tudományosság új eredményei

1976 végén két olyan hazai német könyv jelent meg, mely joggal keltette fel szakkörök és olvasók érdeklődését. Az egyik Gustav Gündisch, Albert Klein, Harald Krasser és Theobald Streiffeld művészettörténeti tanulmányait foglalja össze a Kriterion Könyvkiadó gondozásában, a másik Fritz Keintzel-Schönnek az erdélyi szász családnevekről írt doktori értekezése, amely a bukaresti Akadémiai Könyvkiadó és a márkás Böhlau-

Verlag (Köln—Wien) közös kiadásában jelent meg.**

*Eduard Eisenbunger: Wegzeichen der Heimat. Dacia Verlag. Cluj, 1974.

** Studien zur siebenbürgischen Kunstgeschichte. Von Gustav Gündisch, Albert Klein, Harald Krasser, Theobald Streiffeld. Kriterion Verlag. Bukarest, 1976.; Fritz Keintzel-Schön: Die siebenbürgisch-sächsischen Familiennamen. Editura Academiei. București—Böhlau Verlag. Köln—Wien, 1976. (Studia Transylvanica — Ergänzungsbande des Siebenbürgischen Archivs. Im Auftrag des Arbeitskreises für siebenbürgische Landeskunde. Herausgegeben von Paul Philippi. Band 3.)

Gustav Gündisch kiváló történész, a szebeni levéltár volt igazgatója, a szász oklevéltár IV. és V. kötetének szerkesztője a gazdaság- és történelemtörténeti tanulmányok publikálása mellett az utóbbi időben művészettörténettel is foglalkozott. Theobald Streitfeld nyugalmazott szászsebesi tanár főleg helytörténettel foglalkozik, s évtizedek óta munkatársa a hazai német kiadványoknak. (A *Korunk* 1973. 8., nemzetiségi számában tanulmánya jelent meg a gyulafehérvári Lázói kápolna építetéről.) A nyelvész, műfordító és művészettörténész Harald Krasser, valamint Albert Klein nagynemzetgyűlési képviselő neve sem ismeretlen az olvasó számára.

A szászrégeni születésű Fritz Keintzel-Schön (1904—1971) német szakos tanár nyugdíjazása után még elég erőt érzett ahhoz, hogy megszerezze a doktori címet. A bukaresti egyetemen megvédett doktori értekezése öt évvel halála után látott napvilágot. Fritz Keintzel-Schön (második neve onnan származik, hogy egy zilahi Szép nevű mesterlegény beházasodott a szászrégeni Keintzel nemzetségébe) néhány évig a nagyenyedi Bethlen-kollégium némettanára is volt. Munkássága jó példa arra, hogy a kutatási vágy vidéken is (a Brassó megyei Szásztyúkoston tanított) eredményre vezethet. Az 1960-as években a névkutatás és a germán filológia berkeiben a „Fritz Keintzel-Schön, Deutsch-Tekes“ szignójú értekezések rangot és nemzetközi hírnevet jelentettek.

A továbbiakban elemzett két kiadvány tehát az erdélyi szász kutatók idős, érett nemzedékének terméke. Különösen a művészettörténeti kötet érzékelteti azt, hogy szerzőik a több mint kétszáz éves múltra visszatekintő szász helytörténeti kutatás fehér foltjait igyekeztek feltérképezni. Ez vonatkozik elsősorban az első két tanulmányra, amelynek tárgya a tudományos szempontból aránylag elhanyagolt Sebes vidéke (németül Unterwald) s ezen belül a szászsebesi gótikus katedrális és a vingárdi evangélikus templom. A *Studien* tehát valóságos monografikus felmérése hazánk egyik legjelentősebb gótikus műemlékének, mely annak tanúbizonysága, hogy a XV. századi török betörések előtt Erdély gazdasági és egyben művelődési gerince a termékeny Marosvölgy, a vajdai székhely — Gyulafehérvár — és közvetlen környéke volt. A tanulmánykötet bevezetőjében Harald Krasser a szászsebesi plébániatemplomra vonatkozó kutatásokat foglalja össze, majd Albert Klein rajzokkal illusztrált dolgozata a katedrális építési fázisait mutatja be: az 1240 körüli kéthajós román bazilikát, a ta-

tárjarást követő koragót átalakítást (kb. 1260), valamint a mai gótikus jelleget meghatározó harmadik (kb. 1360—1380) és negyedik (XV. század közepe) építkezési időszakot. Ezután következnek a szászsebesi Mária-templom XV. századi átépítéséről Gustav Gündisch és Theobald Streitfeld közös tanulmánya, amelyben az okleveleket jól ismerő történész adatokkal és nevekkal egészíti ki az eddigi művészettörténeti fejlődési vázlatot. A tanulmány szerzői megállapítják, hogy az 1438-as és 1442-es török dúlások után a kisenyedi szász gerébcsaládból származó Szász János (Johannes Zaz) szászsebesi királybíró költésével építették újjá a megromgált gótikus templomot. A következő tanulmány (szerzője Gustav Gündisch és Theobald Streitfeld) az RSZK Műemlékbizottsága által végrehajtott ásatások alkalmával előkerült sírköveket írja le. A szászsebesi katedrális oltárát díszítő gyönyörű, XVI. században faragott Madonna — a Kis-Küküllő menti Kóród Kornis-féle kápolnájában történt — újrafelfedezésének körülményeit Harald Krasser és Theobald Streitfeld ismerteti. A vallási villongásoktól és erőszakosságoktól sem mentes erdélyi társadalom és művelődéstörténet egyik legzetemes esetéről van szó: Kornis Zsigmond, Erdély katolikus kormányzója az 1720-as években eléri, hogy a szászsebesi lutheránus szászok lemondjanak az állítólagos csodatevő „katolikus“ Madonnáról. Napjaink szocialista valósága annyi más hajdani feszültség és ellentét megoldása kapcsán véget vetett a vallási ellentéteknek is, és a két erdélyi egyház megegyezése értelmében ma a Veit Stoss nevével összefüggésbe hozott Madonna ismét a szászsebesi evangélikus templom ékesége.

A szászsebesi középkori műemlékekről szóló tanulmányorozatot Theobald Streitfeldnek az egykori szerzetesek kezén levő kápolna történetéről szóló írása zárja.

Az erdélyi történelem kedvelői számára ismerősként cseng a vingárdi Geréb család neve, hiszen a Hunyadi és a Szilágyi család rokonai köréhez tartozó erdélyi főnemesi család tagjai kiváló szerepet játszottak Mátyás király korában. Vingárdi Geréb Péter (meghalt 1504-ben) például erdélyi vajda, sziláziai főkapitány, nádorispán volt, s mint Mátyás király hadvezére, a törökellenes háborúk egyik hőse. Testvére, Geréb László (1452—1502) egyházi karriert futott be, s mint erdélyi püspök egyike volt a gyulafehérvári humanista kör megalapítóinak.

A Gustav Gündisch, Harald Krasser és Th. Krasser által közösen írt kítűnő

monográfia nemcsak a Geréb család eredetével és történetével, hanem a vingárdi uradalom, templom és vár történelmével is megismerteti az olvasót. Ez a tanulmány valóságos iskolapéldája, hogy miként lehet a gazdaság- és politikatörténet adatait művészettörténeti kutatások céljaira felhasználni. Az apai ágon Kacsics — az anyain pedig a kelneki szász gerébekből származó Geréb család által 1461-ben emelt vingárdi (ma evangélikus) templom máig őrzi a kötetben is reprodukált Geréb, Szilágyi és Hunyadi család címerkéveit.

A *Studien* három utolsó tanulmánya egyéb erdélyi művészettörténeti tematikával foglalkozik. Harald Krasser a 28 táblából álló berethalmi (Biertan-Birt-halm), 1483-ban festett oltárról megállapítja, hogy a bécsi, ún. „skót” (Schottenwerkstatt) festőiskola (1469—1475) jégeit viseli magán. Gustav Gündischnek sikerül összefoglalnia mindazt, amit a szepességi származású kiváló kőfaragó mesterről, Elias Nicolairól tudunk, hiszen a román olvasóközönség inkább és családjának más tagjai számára faragott síremlékeket, a magyar olvasó pedig többnyire csak Apafi Mihály erdélyi fejedelem Elias Nicolai faragta sírkövét ismeri. Gustav Gündisch levéltári kutatásának alapján nyomon követi Nicolai életútját, s bemutatja a szebeni mesternek különböző szász patriciusoknak és lelkészeknek készített számos síremlékét. Így a tanulmány egy tipikus erdélyi művész képét nyújtja, aki egyaránt dolgozott román, szász és magyar megrendelőknek. Harald Krasser monografikus vizsgálódásának tárgya szintén egy szepességi származású művész, Sigismund Möss, aki több más sorstársával együtt a XVII. század derekán a felvidéki protestáns üldözések elől menekült Erdélybe. A Szebenben polgárjogot nyert Möss mint kiváló kőfaragó tette ismertté nevét, és sírkövek mellett számos epitáfiumot és szószéket is faragott.

A Kriterion példás szerkesztésében megjelent kötetről még azt is érdemes elmondani, hogy minden tanulmány után angol és francia nyelvű összefoglaló következik, s az erdélyi helynevek román, német és magyar változatát egyaránt közli.

Fritz Keintzel-Schön az erdélyi szász családnevekről írt s most nyomdafestéket látott doktori értekezése messze túlmutat a tulajdonképpeni témakörön. Hiszen a családnevek megértése lehetetlen az egész közösség származásának, életének és történetének ismerete nélkül. A szerző külön érdeme, hogy figyelemmel kíséri az idevágó román és

magyar irodalmat, és hangsúlyt helyez a román vagy magyar eredetű szász családnevekre. A bevezetőben többek között Márton Gyula ilyen irányú kutatásairól is szó esik, a családnevek okleveles előfordulásainak tárgyalásakor pedig külön fejezetet szentel tanári működése színhelyének, Szásztyúkoshnak, ahol a mai szász családnévállomány szinte fele (Baku, Gál, Gáspár, Halmágyi, Hajdu, Jakab, Katona, Kelemen, Menyhárt, Nagy, Szabó, Varga, Tóth stb.) magyar eredetű.

A névtörténet (Namengeschichte) után következő névszemantika (Namensemantik) is túlmutat a szász családtörténet körén, hiszen más népek vagy nemzetiségek esetében is hasonló a nevek rétegződése: ősi ismerőnevek (esetünkben a germán nevek), keresztnévek, foglalkozásnevek, eredet- és helységnévből képzett nevek, ragadványnevek.

Az erdélyi szász családnevek keletkezése érthető módon kapcsolódik a szász dialektushoz, hiszen a máig élő szász népnyelv századokon át csak szóbelileg terjedt, s számos név népnyelvi formában maradt fenn. A családnevek és a tájnyelv (Namen und Mundart) közötti összefüggéseket tárgyaló fejezetet nehezen írhatta volna meg más szakember, hiszen Keintzel-Schön az irodalmi német, a román és a magyar mellett egyforma könnyedséggel beszélt a régeni, beszercei, kőhalmi vagy barcasági szász dialektust is. Szintén a szász tájnyelvhez kapcsolódik a családnevek földrajzi egységek szerinti tárgyalása: Beszerce vidéki, barcasági, Szeben vidéki, küküllői és Szászsebes vidéki családnevek. Természetes, hogy a családnevek számos történelmi, gazdasági és településföldrajzi jelenségre adnak választ. Így például a Beszerce vidéki Fenser családnév egykori viselője a Kolozsvár mellőli Szászfenestről származik, a Broserek Szászvárosszék török dúlása alkalmával menekültek Észak-Erdélybe. Az egykori erős egyházi hatással magyarázható, hogy csak a Barcaságon él a Barthelmie, hiszen egész Erdélyben csak Obrassóban volt Szent Bertalanról elnevezett templom. A Seiler (kötélverő) családnév nagy elterjedését a Küküllők vidékén azzal magyarázhatjuk, hogy itt volt a legvirágzóbb a kenderművelés, s a kötélverők céhe Segesváron volt a legizmosabb.

A nevek és a nyelvtörténet (Namen und Sprachgeschichte) vizsgálata során Fritz Keintzel-Schön sikeresen alkalmazza a nevek történelmi „faggtását”, hisz ezzel a módszerrel olyan fontos kérdések megválaszolása lesz könnyebb, mint az erdélyi szász eredetkérdés vagy a Barcaság településtörténete.

E kitűnő monográfia nemcsak elsőrendű olvasmány és adattár, hanem újabb kutatásokra is ösztönöz. Fritz Keintzel-Schön bebizonyította, hogy egy életen át folytatott gyűjtő- és kutatómunkát tudományos szinten lehet és érdemes összefoglalni. Az erdélyi szokások tehát immár rendelkeznek modern családtörténettel. Ez ösztönzőleg kell hogy hasson a hazai magyar nyelvészekre: kíséreljék meg ők is egy hazai magyar néprajzi vagy területi egység (pl. Székelyföld, Kalotaszeg, Barcasági csángók stb.) családnévmonográfiájának

összeállítását. Mindenesetre előtanulmányok magyar vonatkozásban is vannak, Pataki József és Imreh István kolozsvári történetészprofesszorok székely történelmi családnév-gyűjteménye megadja a szükséges történelmi alapozást.

Összefoglalva a fentieket, elmondhatjuk, hogy az 1976-os év esemény volt a hazai német tudományosság életében. Ez esetben az idős nemzedék tagjai bizonyították, hogy van mit és érdemes kutatni a német nemzetiség történelme, művészettörténete és nyelvtörténete terén is.

Binder Pál

Elvi kérdések a korszerű mezőgazdaságban

A mezőgazdasági szakirodalomra minden szinten a konkrét termelési eljárásokat ismertető munkák jellemzők, a társadalmi összefüggésekbe ágyazott általános problémák ritkán kerülnek kiadványok formájában a nagyközönség elé. Pedig azt, hogy ez a tevékenységi terület szolgáltatja az emberi társadalom bioenergetikai bázisát, mindennapi tápanyagainkat — nagy problémái természetesen kívül — közérdekűek, és nem oldhatók meg pusztán egy szűk szakterületen belül. A helyes megközelítéshez széles látókörű interdiszciplináris szemlélet, az összefüggések tisztázása szükséges.

Ilyen globális szemléletű, a szakágazatok legilletékesebbjeit megszólaltató tanulmányfüzér* összeállítására vállalkoztak a kötet szerkesztői: Ion Ceaușescu, a bukaresti Mezőgazdasági Intézet professzora, akadémikus, mezőgazdasági miniszterhelyettes és Alexandru Ionescu, a funduleai Mezőgazdasági Kutatóállomás főkutatója. Céljuk mindenekelőtt a következetes ökológiai, biológiai gondolkodásmód kialakítása, az integrált növényvédelem („vegyszeres mezőgazdaság”) és a környezetvédelem között kialakuló egyre szorosabb kapcsolatok tudatosítása, a biológiai alap kutatások (növényélettan, genetika) fejlődést és fejlesztést serkentő szerepének érzékeltetése, a gyakorlati termelő szakágazatok (gyümölcsészet, szőlészet, zöldségtermesztés, állattenyésztés) kérdés-komplexumainak bemutatása volt.

A növényi tápanyagtermelés legfontosabb szakágazatait felölelő tematika bonyolultságát és közérdekűségét Ioan Puia, a kolozsvár-napocai Mezőgazdasági Intézet rektora a kötet alaphang-jelző

tanulmányában (*Az ökológiai szemléletű mezőgazdaság problémái*), az ember-táplálék egyenleg megoldását keresve, a következőkben foglalja össze: „A mezőgazdaság előtt álló kérdések az állandóan növekvő emberi tápanyag- és ipari nyersanyag-igényekből fakadnak, és különböző természetűek. A mezőgazdasági termelési folyamatok egyrészt azoktól a hatásoktól függenek, melyek a környezetből érik az agro-ökoszisztémákat, azoktól a határértékektől, melyeket adott ökológiai tényezők határoznak meg. Ebből következik a kérdéskör egyik vetülete, mely agroökológiai természetű. Másrészt a mezőgazdasági termelés gazdasági rendszer, amely gazdaságossági tényezők korlátozó hatásának van alávetve — innen adódik a problémakör másik, agrárgazdaságtani vetülete. Ez indokolja, hogy korunk mezőgazdaságának útkeresése és megoldásai a szakemberek és nem szakemberek oly széles tömegeit foglalkoztatják.”

Melyek a mezőgazdasági termelés növelhetőségének valós lehetőségei, és melyek azok a — mai tudásunk szerint áthághatatlan — ökológiai és gazdaságtani természetű korlátok, amelyek ezt a növekedést többé-kevésbé szigorú határok közé szorítják? Ezekre a kérdésekre keres választ az idézett tanulmány, áttekinti az esetleg még felhasználható talajtartalékokban lévő lehetőségeket, a termelékenység növelésének módjait, az ember jelenlegi helyzetét az agro-ökoszisztémákban. Felhívja a figyelmet arra, hogy például a ma általánosan alkalmazott nitrogénműtrágyázás — a növényi szervesanyagtermelés növelésének jelenleg legjobban bevált útja — többek között energetikai szempontból is korlátozott. Egy kilogramm nitrogénműtrágya előállításához 19 200 kilokalória ipari energiára van szükség, s további üzem-

* Problemele agriculturii contemporane. Sub redacția prof. dr. ing. Ceaușescu Ion, dr. Ionescu Alexandru. Editura Ceres. Buc., 1977.

anyagokban raktározott (fosszilis) energiát követel a vegyszerek kiszórása, a talajművelés, növényvédelem stb. — a többlettermelés utáni versenyfutásban tehát ahhoz a határértékhez közeledünk, amikor már nagyobb az energetikai befektetés, mint a növényi szervesanyag-termelésből származó bioenergetikai nyereség. Távolatokban ez a modern mezőgazdaság nagy ellentmondása. Olyan biológiailag, ökológiailag megalapozott, gazdaságos megoldásokat kell tehát felkutatni és általánosan alkalmazhatóvá tenni, amelyek csökkentik a mezőgazdaság energiaigényét, és lehetőleg növelik a növénykultúrák fotoszintetikus teljesítményét, kedvezőbb hatásokkal használják fel a gyakorlatilag nem csökkenő kozmikus energiát, jelentős szennyező hatás nélkül bő termést biztosítanak.

Ugyancsak ökológiai fogantatású Constantin Chiriță akadémiai levelező tag, valamint Dumitru Teaci, a Mezőgazdasági és Erdészeti Akadémia tudományos titkára közölte tanulmány a mezőgazdasági termelést korlátozó talajbani tényezőkről. Kedvező éghajlati körülmények között — írják a szerzők — a mezőgazdasági termelés mennyisége és részben minősége is a talaj állapotától függ. Feltételezve, hogy a talaj állapota lehetővé teszi a legnagyobb fotoszintetikus teljesítmény elérését, adott hibahatárok között felbecsülhető a hazai viszonyok közepette elérhető maximális „klimatikus” szervesanyagtermelő képesség. A szerzők által bemutatott módszer alapján lehetőség van ennek becslésére, sőt kiszámítására.

A kötet nézeteket szembesítő szándékának a jegyében Paul Varga docensdoktor, a funduleai Mezőgazdasági Kutatóállomás növénynemesítési laboratóriumának vezetője nem a külső hatásokra, hanem a természetett fajok belső, genetikai környezetére összpontosítja a figyelmét, a fajok és fajták teljesítő-képességének fokozásában rejlő lehetőségeket emeli ki. A környezetvédelem szempontjából sem lebecsülendő a betegségekkel és kártevőkkel szembeni ellenállóképeség növelése: ez mérgező, szennyező anyagok kiszórása és energia-pazarlás nélkül vezet terméstöbblet-hez — állapítja meg a szerző. Lényegében ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódik Teofil Crăciun főiskolai tanár tanulmánya, mely a genetikai módszerek jelenlegi és távlati lehetőségeit villantja fel. Hiányolni lehet azonban, hogy nem tér ki arra a közérdekű és világméretű összefogást igénylő problémára, amely a spontán és természetett növények gén-anyagának ún. „génbankok”-ban való megőrzésére vonatkozik.

A két társszerkesztő az elmélet és gyakorlat egységét hangsúlyozó tanulmányokkal szerepel a kötetben. Al. Ionescu — bevezető ökológiai írása mellett — a növényéleti alapikutatást mint korunk mezőgazdaságának dinamikusan fejlődő szakágazatát tárgyalja.

A városfejlesztés—mezőgazdasági termelés—szennyeződés kapcsolatát (ellentmondásos háromszögét) Ion Ceausescu francia nyelvű zárótanulmánya Románia ütemesen fejlődő zöldégetermesztésének példáján mutatja be. A kérdés fontosságát és nagy összefüggéseit lényeglátóan feltáró írás ismerteti a termelés növelése és a minőség javítása érdekében országunkban bevezetett új módszereket, berendezéseket és törekvéseket, a munkaerőtakarékoság terén elért eredményeket, valamint azokat a problémákat, amelyeket az egyre nagyobb területre kiterjedő városkörnyéki zöldégetermelő övezetekben az ipari szennyeződés okoz.

A kötet egységében kétségtelenül több, mint tanulmányainak összege. Nagy érdeme az a szemléletmódosító hatás, amelyet potenciálisan gyakorol mezőgazdaságunkra és valamennyi — a tárgyalat kérdések iránt érdeklődő — olvasóra. Egyébként a hazai és külföldi szerzőket és véleményeket román és francia nyelven felsorakoztató, esetenként éppenséggel szembesítő, nemegyszer vitára ingerlő kötet szemlélete is új a hazai mezőgazdasági szakirodalomban. Erre utal előszavában Nichifor Ceapoiu akadémikus, amikor kiemeli: „Ez a kötet az eszmék fóruma, a mezőgazdaság korszerűsítése felé vezető főbb utakra való figyelmeztetés. A szerzők és szerkesztők illetékessége önmagában is biztosítja a kötet értékének, a könyv megjelenése pedig fontos hozzájárulás a mezőgazdaság fejlődéséhez, környezetünk károsítatlan megőrzéséhez.” Ennek az értékelvekre alapozott szemléletnek a jegyében írhatták a szerkesztők az elegánsan aranyozott, sárga selyemvászomban kötött, nyomdatechnikailag is vonzó könyv borítójának fülszövegére a Jacob Bronowskitól származó mottót: „A tudományos etika magvát az igazság értéke alkotja, mivel ebből fakad a többi érték: a függetlenség, az eredetiség, az ellenvéleményhez való jog, a türelmes-ség, a szabadság, a becsület és a tisztelet.” Ezeknek az értékeknek, az igazságot kereső szemléletnek a jegyében ajánlható a kötet mezőgazdasági szakembereinknek, fiatalabbaknak és idősebbeknek — mindenkinek, aki érdekli a mindennapi táplálékunk előteremtése során sokasodó kérdések iránt.

Szabó T. E. Attila

A módszertan esélyei

Szerénynek tűnő könyvet* jelentetett meg a kolozsvár-napocai 3-as számú Liceum vezetősége és Szülői Bizottsága a Megyei Tanfelügyelőség támogatásával.

A szerény külső mögött igen nagyra becsülendő, hasznos és nem mindennapi törekvés rejlik: egy tantestület és a köréje csoportosuló tanulók néhányja, tanárjelöltek és irányítók fogtak össze, hogy ezúttal már kötetnyi módszertani dolgozattal folytassák és fejlesszék tovább az ebben az iskolában hagyományra vált módszertani napok rendezvényét, bizonyosságul annak, hogy mindnyájan, nemcsak nevelők és oktatók meg információkat befogadó növendékek, hanem egy-egy szakterület, tantárgy megismertetésének, megtanításának, az ismeretek minél eredményesebb átadásának és átvételének odaadó, lelkes kutatói, elmélyült vizsgálói is.

E kötet erről a magatartásról tanúskodik, és a harmadik módszertani-tudományos ülésszakon (1975. november 21–22-én) elhangzott tizenkét dolgozatot tartalmazza. Gaal György szerkesztette, a technikai szerkesztést Hlavathy Lajos végezte, a szerkesztő munkatársai Kolofon Sára, Papp Hajnalka és Tövissi Ildikó liceumi tanulók voltak.

Milyen kérdések foglalkoztatják e dolgozatok szerzőit? Az ülésszak tematikájának megfelelően mindegyik előadás *A hagyományos és korszerű tanítási módszerek és eljárások összekapcsolása az oktatásban* tárgykör köré csoportosított mondanivalóját, és a „hagyományos”, valamint a „korszerű” fogalmak mibenlétét és viszonyát vizsgálta szaktárgya vonatkozásában. A dolgozatokat az oktatási folyamatban felhasznált műveletek, formák és eszközök szempontjából két nagy csoportra oszthatjuk:

1. az első csoportba azok a dolgozatok tartoznak, amelyekben a szerzők azokra az eljárásokra és módszerekre hívják fel a figyelmet, amelyekkel szaktárgyak oktatásában figyelemreméltó eredményeket értek el. Így a történelem oktatásában Szász Károly, az elemi oktatásban Bedő Erzsébet és Ruzsa Margit a szemléltetés, a modern szemléltető eszközök és gyakorlatok (film, képes ábécé, szóképek alkalmazása, mesenyomda, mondatalkotási gyakorlatok stb.) igénybevételével kapcsolták össze az újszerű pedagógiai eljárásokat a hagyományosakkal.

A dolgozatok e csoportjában néhány tanulmány a készségfejlesztés, bizonyos

ismeretanyag (irodalmi, matematikai) átadásának és megszerzésének módozatait tárgyalja. Az olvasási készség kialakításának módozatait a III. elemi osztályban Albert Ibolya, a problematizált oktatás mikéntjét és jelentőségét a román nyelv és irodalom tanításában Pap Mária és Livia Răcășan, a matematika oktatásában és a matematikai gondolkodás kifejlesztésében pedig Doina Cioară dolgozata mutatja be. Mindnyájan arra törekedtek, hogy szaktárgyuk tanításában a hagyományos és újszerű eljárásokat szervesen kapcsolják össze, és a differenciált foglalkoztatás módszerével az anyag elsajátításának egyenletességét és eredményességét biztosítsák.

Hogyan érhető ez el a nagylétszámú osztályokban? Erre keresi és próbálja a választ megadni Nagy Géza dolgozata. Ebben az irodalomtanítás kérdéseivel foglalkozik, és a tanár szerepét, az oktatásban érvényesítendő súlypontképzést, valamint a nagy tanulóközösségekben alkalmazandó módszereket, eszközöket és szervezési formákat vizsgálja.

Ez utóbbi kérdéskörhöz kapcsolódik Sipos András dolgozata is, amelyben a tanórán kívüli irodalmi nevelésről: az irodalmi kirándulások, helyi irodalmi emlékek, múzeumok, írói találkozók, diákklapok, irodalmi körök, diákszínjátékszám meg egyéb formák ízlés-, ismeretformáló és fejlesztő szerepéről mint az oktatás szerves kiegészítő formáiról szól.

2. A dolgozatok második csoportját azok alkotják, amelyeknek szerzői a tanári oktatói és a tanulói ismeretsajátító tevékenység hatékonysági fokának felméréseivel és az ismeretek tárgyilagosabb elbírálásának módozataival, didaktikai eszközeivel, eljárásaival foglalkoznak. Röviden a tudásellenőrző teszt- vagy feladatlapos kísérletekről szólnak, s ebben a vonatkozásban egy nagyon is korszerű pedagógiai eljárást kapcsolnak össze a hagyományos formákkal.

Gaal György az angol nyelv, Lőrincz Ildikó a kémia, Magyar Olga meg a földrajz oktatásában az anyag elsajátításának, a tudás felméréseinek és értékelésének e modern eszközzel végzett tevékenységről számol be. A szaktárgyanként sajátos, az ismeretanyag jellegének megfelelő eljárásoknak közös vonása az a tanári törekvés, hogy olyan korszerű módszereket kísérletezzenek ki, amelyekkel eredményesebben járulhatnak hozzá a tanulók ismereteinek gyarapításához, saját munkájuk eredményességének ellenőrzéséhez és a tanulók tudásának tárgyilagosabb értékeléséhez.

* Módszertani dolgozatok. Szerkesztette Gaal György. A 3-as számú Liceum kiadása, Kolozsvár-Napoca, 1977.

Hogyan vélekedik a diák, az oktatás alanya ezekről a tanítási módszerekről, pedagógiai eljárásokról?

Erre a kérdésre próbál válaszolni a *Módszertani dolgozatok* utolsó közleménye, Tövissi Ildikó és Nagy Veronka *Tanítási módszerek — diákszemmel* című írása. A két szerző egy, a X. és XI. osztályban végzett felmérés eredményeit értékeli, és tartózkodást nevelői elé, bizonyítva, hogy „nekik is van többé-kevésbé kialakult véleményük a rájuk irányuló tanári munkáról“.

Igy valamennyi, az oktatási folyamatban közvetlenül érdekelt személy szót kapott ebben a kötetben.

A dolgozatok tudományos értéke és haszna nemcsak elismerésre késztető, de ösztönző erő is. Kívánjuk, hogy az ebben az iskolában kialakult nemes hagyomány tovább éljen, fejlődjék, és a *Módszertani dolgozatok*nak még sok kötetével gazdagítsa pedagógiai irodalmunkat, és lépje meg az oktatás ügye iránt érdeklődőket.

Nagy Jenő

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

PEDAGÓGIAI LEXIKON I—II.

Roger Gal, a kortárs francia pedagógia haladó képviselője vetette papírra e sorokat néhány évvel halála előtt: „Probléma magának a pedagógiának folytonos alkalmazkodása az emberrel foglalkozó tudományok, a biológia, a pszichológia és a szociológia eredményeihez. Ezekben találja meg a pedagógia a fentebb meghatározott feladatai megoldásához szükséges utakat-módokat. Nélkülük nem valószínű, hogy a tudományos fejlődés eredményeinek és a pedagógia korszerű módszereinek egybehangolása a gyermek általános fejlődésével.“ Tudományosan megalapozott és a gyakorlatban is helytálló követelmény. De ki képes ma már — nemcsak számon, de — emlékezetben tartani a rokontudományok eredményeit, adatait, a neveléssel érintkező határterületeit? Egyébként is „nem szükséges minden kicsi részletet belenyomkodni az agyba — tanácsolja a Nobel-díjas Szent-Györgyi Albert. — A fejünket használjuk valami jobbra: gondolkodásra, alkotásra, megértésre. Az adatok sokkal biztosabb helyen vannak a könyvekben és a könyvtárakban.“

De van-e pedagógus, aki birtokában volna a nevelés-oktatás ezernyi gondjában eligazító valamennyi szakkönyvnek? Nincs és sohasem lesz. Eppen ezért ünnepezzük őszinte örömmel hazai kiadóinknak az utóbbi években megszapordó román és magyar nyelvű kézikönyveit, útbiztosító adattárait. Azonos szerepre vállalkozott a budapesti Akadémiai Kiadó Lexikonszerkesztője, amikor a legkülönbözőbb tudományok és művészetek szakismereteit bocsátja közre könnyen kezelhető enciklopédiákban. Az utóbbi hónapokban a Pedagógiai Lexikon első két kötetének megjelenése keltette fel a neveléssel elméleti síkon vagy gyakorlatban foglalkozók érdeklődését. E hiánypótló vállalkozásban harmadfélszáz tudós és szakember jó évtizedes munkája ölt testet, akik az egyes címszavak magyarázatába a pedagógiában és a közoktatásban világszerte végbemenő változások legfrissebb eredményeit is belesűrítették. A Roger Gal megfogalmazta követelménynek pedig azzal tett eleget a szerkesztőség, hogy a neveléssel kapcsolatban lévő egyéb tudományágak határterületeit is feldolgozta. A teljességében négykötetessé váló lexikon nyolcezernyi címszava felöleli az általános pedagógia, az egyetemes és a magyar neveléstörténet, a közoktatás-politika, az összehasonlító pedagógia, a nevelélmélet, a didaktika, a szakmódszertanok, az iskolaszervezet, az oktatás hagyományos és modern eszközei használatának kérdéseit, akárcsak a felnőttoktatás, a gyógypedagógia, a neveléslélektan, a nevelésszociológia és az iskolaegészségügy területeit. A körültekintő, átfogó szerkesztés előnye és erőssége a más tudományágakhoz tartozó, de a pedagógiával kapcsolatba hozható ismeretek beiktatása; túlzás azonban — különösen, ha tekintettel vagyunk a terjedelmi korlátokra —, hogy a fogamzástáplálás, a gerontológia (s folytathatók még a sort) önálló címszóval szerepeljen.

Hiányérzetünk támad, ha a nemzetközi neveléstudomány kortárs művelőinek névsorát vizsgáljuk. Lévéen közelebb a magunk háza tája, azzal kezdem: jó, hogy helyet kapott a temesvári N. Apostolescu és a iași-i Șt. Bărsănescu, de miért maradt említetlen Pavel Apostol, Anatol Chircev, Ion Holban és a Ghivirigă házaspár? A romániai nevelélmélet magyar művelői közül egyedül Dancsuly Andrásra figyeltek fel a szerkesztők, noha Bakó Béla, Debreczy Sándor és Lászlóffyiné Márton Ilona is érdemes lett volna rá. V. G. Belinszkij és Nicolae Bălcescu pedagógiai gondolatai joggal érdemesnek találtattak a megörökítésre, viszont Arany János másfél évtizedes nevelői tevékenysége nem. Lokálpatrióta büszkeséggel olvassuk, hogy az első, ma is ismert magyar ábécéskönyvet Kolozsvárott nyomtatták. Az viszont a lektorok figyelmetlenségének tulajdonítható, hogy a második kötet esetlegessé teszi a kivitelezés helyét, Heltai Gáspár műhelyét (404. lap), amit pedig az első határozottan állít (1. lap).

A lexikon két tiszteletreméltó erényének a felvillantásával szeretőnk zárni e rövid ismertetőt. Az egyik a nemzetközi kitekintés biztosítása és az, hogy a neveléstörténet jelentős személyiségeiről, irányzatairól árnyaltan, sematizmustól mentesen szólnak; a másik: az újító kezdeményezések, pedagógiai kísérletek ismertetésekor a szerkesztő nem tetszeleg a döntőbíró szerepében, inkább nyitva hagyja a kérdést. A megismerés dialektikus menetében a nevelési gyakorlat dönti majd el egy-egy módszer, eljárás eredményességét, használhatóságát. (*Akadémiai Kiadó*. Bp., 1976—1977.)

D. E.

N. P. DUBINYIN: MIȘCAREA ETERNĂ

A könyv főhőse — jelenti ki az előszó — a genetika, pontosabban: a szovjet genetika. A szerző, N. P. Dubinyin azok közé a tudósok közé tartozik, akik az élettel foglalkozó tudományok e legfontosabbját több évtizeden át, gyakran súlyos megpróbáltatások árán, kitartással és áldozatkészséggel művelték. Napjainkban, amikor egyre sürgetőbben jelentkezik a megismerés útjában álló összes akadályok elhárítása, az átöröklés tudományának szédületes fejlődése, a „génsébeszet” pedig újszerű, fokozott felelősséget ró képviselőire, a szovjet tudós tanúvallomása mind tudománytörténeti, mind etikai vonatkozásban dokumentum erejű. Dubinyin önéletrajzi megközelítésben eleveníti fel búvárkódásait, és hiteles képet rajzol a szovjet genetikusok között lezajlott éles vitákról, valamint e polémiák drámai következményeiről. A kortárs, a résztvevő illetékességével eleveníti fel azokat az éveket, amelyekben T. D. Lizenkonak és társainak sikerült téves, káros nézeteiket az átöröklés tanulmányozásában és a mezőgazdasági gyakorlatban erőszakkal alkalmazniuk. Ismeretes, hogy ez az eljárás visszavetette a szovjet genetika fejlődését, és számos áldozatot követelt azoknak az igaz, bátor tudósoknak a sorában, akik a sarlatanizmussal szembe fordultak.

A sok küzdelmet és viszontagságot megélt szerző annak a reménynek a jegyében írta meg visszaemlékezését, hogy a fiatal tudósnemzedék merész gondolatokkal fogja az új korszak kiteljesedését biztosítani, ez pedig az atom, a gén és a kozmosz jegyében megy végbe.

A következő részlet a *Nehéz megpróbáltatások* című fejezetből való:

„Néhány évvel később, amikor a biológiában elkövetett hibákat már kiküszöbölték, egyesek megkérdezték tőlem, hogyan sikerült elkerülnöm a kapitulációt olyan nehéz helyzetekben, mint amilyenek az 1948-beliek voltak?

— Tudnotok kell — válaszoltam nekik —, szívemben szilárdan élt a meggyőződés, hogy igaz ügyhöz maradtam hűséges. Ugyanakkor, napnál világosabb volt számomra, hogy az igazság a jövő, s ez az igazság nélkülözhetetlen. Minden egyéb — bátorság, nyugalom, sőt egyszer-egyszer a humor — már magától jött.”

„Senkiben sem merült fel kétely. Egyszer talán, B. N. Szidorov megjegyezte, hogy véleménye szerint senki sem ítélné el minket, ha néhány kérdéssel kapcsolatban mea culpa-t mondanánk. Én azonban a pokolba kívántam az ilyenfajta bünbánatot, és kijelentettem, hogy ez soha, abszolút soha sem fog megtörténni. Hogyan lenne majd merszünk néhány év múltán, amikor eljön tudományunk elismertetésének ideje, egymás szemébe nézni? De mikor jön el az a nap? Emlékszem, 1954-ben N. I. Szapiro azt mondta nekem: a mostani állapotok még sokáig fennmaradnak, s véleménye szerint Lizenko nézetei legkevesebb ötven évig érvényesülni fognak.

— Ötven év? — kiáltottam fel válaszként. De hogy is gondolhatsz ilyesmit? Néhány év — számoltam ujjaimon — ennyi maradt még számukra. Nem látod-e, miként születik az atomrobbantásokból — szemünk előtt — egy új genetika, és pedig a sugárgenetika? Nem látod-e, hogy a hibridkukorica a legnagyobb bizonyítéka a genetika sikeres mezőgazdasági alkalmazásának? És a biokémia? Napról napra, szemmel követhetően, genetikai biokémiává változik át. Nem, nem kell már sokat várnunk. Eljött az ideje annak, hogy újra, s a legkomolyabb módon gondolkozzunk azon, miként harcolhatnánk genetikánk érdekében s miként siettetnénk újjászületésének napját.

Sok évvel ezelőtt, Marie Sklodowska-Curie, amikor még csak 21 éves volt, s nem is gyanította, hogy fel fogja fedezni a rádiumot, s így belép a halhatatlanok közé, a következőket írta: »Az alapszabály: ne hagyj magad sem az emberektől, sem a körülményektől legyőzni.« (Editura politică. Buc., 1977.)

G. E.

RADICS VILMOS—RITTER ALADÁR: LAPTERVEZÉS, TIPOGRÁFIA

„Olyan korban élünk, amikor az emberi alkotó energia hatékonysága és minőségi tartalma egyre gyorsuló periódusát éli. A tudomány csodálatos felfedezései a társadalom, a termelés minden tevékenységi területén a gyors változtatások szükségességét diktálják. Az újabb és újabb tudományos célok eléréséhez nemzetközi kooperációk egyre bővülő hálózatának vagyunk tanúi. A fejlődésnek ebben a felgyorsult folyamatában nélkülözhetetlen feladat az információforrások korszerűsítése. Ide tartoznak az újságok, folyóiratok, képeslapok is mint az információáramlás szinte legmozgékonyabb, naponta nélkülözhetetlen eszközei. [...] Az elavult nyomdaipari technikák helyére fokozatosan új, korszerű technikák kerültek. A fény-szedés, az elektronikus színbontás, az automatikus filmhívás, a négy szint nyomó géptípusok új feltételeket teremtettek a magasabb minőség, a gyorsaság biztosítására. — Ne feledjük, évtizedekkel korábban az újságokat és a folyóiratokat »készítették«, most és a jövőben még inkább »gyártják«, a szerkesztés—tervezés—ipar integrált bázisán gyártják. Ha tehát korszerűen gyors információról beszélünk, feltételezzük a szerkesztés—tervezés olyan egybehangolt munkáját, ahol a pontosan bemért szándékok tudatos, értékes tartalmat kapnak.

Lengyel Lajos Kossuth-díjas grafikus-könyvművész bevezető szavai ezek ahhoz a kötethez, amelyet a két kiváló szakember állított össze a lapkészítés hosszú, bonyolult folyamatáról. Azt mondhatnók: tudomány és művészet magasszintű, példás ötvözetét hozták létre tartalomban és külalakban egyaránt. Nehéz volna eldönteni, hogy a szakszerű, szabatos, világos magyarázatokat illetheti-e előbb dicséret, vagy a kötet egészenek művészi megkomponálását. Nem csupán „szakkönyv“ ez, tartalma nem egyszerűen „tananyag“ kezdő vagy haladó tördelőszerkesztők számára, hanem sokkal több: haszonnal és élvezettel forgathatja mindenki, akinek valamilyen köze van (vagy lehet) a lapkészítéshez. S esetleg az igényesebb és szenvedélyesebb újságolvasó is örömet lelheti benne, ha az egyes fejezetekben felfedezi kedvenc lapjának tipográfiai erőseit.

A kötet első része a nyomdaipari alapismereteket, az újságírási műfajok megjelenítését, a kéziratok nyomdai előkészítését, a különböző típusú lapok tervezését mutatja be; a második részben a betűismeret, a tipográfiai és szedésszabályok, a tervezés esztétikai alapjai kapnak helyet szövegben és makettben. Említsünk itt csak egyetlen példát, amely — régi céhes kifejezéssel élve — „műremek“-ként emelkedik ki: a *Harminc variáció* — egy témára című fejezetet. Ez egy egyoldalas riport harmincféle tördelésváltozatát mutatja be, a főcím és az alcímek különböző elhelyezésével, más-más keretek alkalmazásával — de ezzel még nem merült ki a lehetséges változatok száma (negatív címbetűk, színes nyomás, színnel aláhúzott alcímek stb.)! E gazdag lehetőségek láttán el lehet gondolkozni azon, vajon lapjaink hosszú évek rutinjába belefáradt tördelőinek nem válna-e hasznára az ilyen kiadvány, amelynek egyik fő erőnye a rutin elleni küzdelem, a mindig friss, újszerű, meglepő (de a követett célt a leghatásosabban szolgáló) megoldások keresése. A „Radics—Ritter“-kötet a maga valóságában is hirdeti a törekvés megvalósíthatóságát: tartalmában és formájában a modern lapszerkesztés mintakönyve. Ajánljuk mindenkinek, aki még hisz a Gutenberg-galaxis jelenében és jövőjében. (*Magyar Újságírók Országos Szövetsége. Bp., 1977.*)

R. J.